

2012

Kwalitatieve Analyse van de Europese Integratie van ERASMUS studenten

Jolien Pruijn

Bachelorthesis Geografie, Planologie en
Milieu (GPM)

Faculteit der Management-
wetenschappen

Radboud Universiteit Nijmegen

Juni 2012

Kwalitatieve Analyse van de Europese Integratie van ERASMUS studenten

Een onderzoek naar de invloed van de kwalitatieve doelbereiking van het ERASMUS programma op de Europese integratie van studenten

Auteur: Jolien Pruijn, s3044211

Begeleider: Ruben Gielis

Bachelorthesis Geografie, Planologie en Milieu (GPM)

Faculteit der Managementwetenschappen

Radboud Universiteit Nijmegen

Juni 2012

Voorwoord

Voor u ligt een onderzoek in het kader van de bachelorthesis Sociale geografie, ter afronding van de bachelor Sociale Geografie, Planologie en Milieu aan de faculteit der Managementwetenschappen van de Radboud Universiteit te Nijmegen. Het betreft een onderzoek naar de invloed van het ERASMUS programma op Europese Integratie. De keuze voor dit onderwerp komt voort uit de interesse voor het ERASMUS programma en de Europese Unie na mijn eigen ERASMUS ervaring. Door mijn eigen ervaringen ben ik me gaan interesseren in het programma en vielen bepaalde dingen op die ik zelf heb ondervonden. Vooral erg interessant is de ontwikkeling van de Europese integratie van studenten. Ik had mijn eigen ervaringen en opvattingen, maar werd hierdoor erg nieuwsgierig naar de opvattingen van mijn mede ERASMUS studenten. Tevens vind ik de EU een erg interessante instantie, waar nog vaak iets niet loopt zoals het moet of waarbij concepten ontwikkeld worden waar verder geen aandacht meer aan geschonken wordt. Met dit onderzoek is geprobeerd de knopen in een van Europa's grootste projecten een klein beetje te ontwarren.

Ik wil dit voorwoord gebruiken om enkele mensen te bedanken. Ik wil graag Ruben Gielis bedanken voor zijn hulp en zijn nuttige feedback. Dit heeft mij geholpen de scriptie tot een goed einde te brengen. Tevens wil ik mijn respondenten bedanken voor hun tijd en inzichten. Zij hebben ervoor gezorgd dat ik mijn onderzoek kon doen op de manier zoals ik het wilde en dat ik tot bepaalde inzichten kon komen. Daarnaast wil ik André Pruijn bedanken voor het nakijken en afdrukken van mijn scriptie.

Nijmegen, juni 2012

Jolien Pruijn

Inhoud

Voorwoord.....	III
1. Inleiding	1
1.1 Projectkader.....	1
1.2 Relevantie	2
1.3 Doelstelling en Vraagstelling	3
1.4 Leeswijzer	4
2. Theorie.....	5
2.1 De Kwalitatieve doelen van het ERASMUS programma	5
2.2 Van Europese Integratie naar Europese Identiteit	7
2.3 Europese Identiteit	8
3. Methodologie	12
3.1 Onderzoeksstrategie.....	12
3.2 Onderzoeksmateriaal.....	14
3.3 Data-analyse	17
4. Interactie.....	18
4.1 Doelbereiking.....	18
4.2 Europese identiteit	22
4.3 Conclusie.....	26
5. Samenwerking	28
5.1 Doelbereiking.....	28
5.2 Europese Identiteit	30
5.3 Conclusie.....	33
6. Conclusie en aanbevelingen	35
Literatuurlijst	41
Bijlage 1 Interviewguide	45
Bijlage 2 Profiel respondenten	48
Bijlage 3 Schematische Samenvatting Interviews	49

1. Inleiding

1.1 Projectkader

Ondanks het aantal projecten binnen de Europese Unie (EU) die studentenmobiliteit bevorderen, wordt er in migratiestudies weinig aandacht besteed aan studenten (King & Ruiz-Gelecis, 2003). Desondanks zijn studenten erg belangrijk binnen de Europese migratiestromen. Studenten zijn namelijk erg ruimtelijk mobiel (King & Ruiz-Gelecis, 2003). Voor jonge Europeanen is het een normale optie geworden om te kiezen voor een studie of een semester in het buitenland (Teichler, 2004).

Om studenten voor te bereiden op de internationale arbeidsmarkt bestaat het ERASMUS programma. Het programma bestaat dit jaar 25 jaar en wordt gezien als een van de succesvolste projecten met betrekking tot studentenmobiliteit binnen de EU (Cheps, 2007). Tussen 1987 en 2010 hebben ruim 2,3 miljoen studenten gebruik gemaakt van het programma en daar komen jaarlijks honderdduizenden studenten bij (European Commission, 2011). Het succes van het project wordt dan ook gemeten aan de hand van deze kwantitatieve gegevens.

Het ERASMUS programma is opgezet in het kader van vrijheid van beweging. In 1992 zouden de grenzen binnen de EU zich openen. Om het voor studenten makkelijker en aantrekkelijker te maken zich te verplaatsen binnen de EU en om de interne markt compleet te maken werd in 1987 het ERASMUS programma opgestart (Corradi, 2006). Onderwijs werd namelijk gezien als een belangrijke speler bij het bereiken van sociale en economische cohesie en bij de ontwikkeling van het concept 'a people's Europe' (een Europa van de burgers). Het vergroten van de samenwerking tussen universiteiten en de toenemende mobiliteit van studenten wordt gezien als "op de meest effectieve manier gebruik maken van de intellectuele middelen die aanwezig zijn binnen de EU" (Wielemans, 1991, p. 166). Het programma zou dus moeten leiden tot Europese integratie.

Door het weinige onderzoek naar studenten in migratiestudies en de kwantitatieve succesmeting van het ERASMUS programma door de EU, is er niet veel informatie over de kwalitatieve kanten van het programma. Het achterliggende doel voor de oprichting van het project is studenten uit verschillende Europese landen met elkaar in contact brengen om de Europese integratie te vergroten (Sigalas, 2010). Het Europese gevoel van studenten zou versterkt moeten worden door een periode in een ander Europees land door te brengen en ervaring op te doen met samenwerking in een andere taal en met andere nationaliteiten. In het beleidsdocument van het ERASMUS programma zijn verschillende doelen opgenomen (European Commission, 1997; Sigalas, 2010; Wielemans, 1991):

‘(1) To achieve a significant increase in the number of students from universities spending an integrated period of study in another Member State, in order that the Community may draw upon an adequate pool of manpower with first hand experiences of economic and social aspects of other Member States, while ensuring equality of opportunity for male and female students as regards participation in such mobility; (2) To promote broad and intensive co-operation between universities in all Member States; (3) To harness the full intellectual potential of the universities in the Community by means of increased mobility of teaching staff, thereby improving the quality of the education and training provided by the universities with a view to securing the competitiveness of the Community in the world market. (4) To strengthen the interaction between citizens in different Member States with a view to consolidating the concept of a People’s Europe. (5) To ensure the development of a pool of graduates with direct experience of intra-community co-operation thereby creating the basis upon which intensified co-operation in the economic and social sectors can develop at community level.’

Deze doelen zijn erop gericht de Europese integratie te versterken (European Commission, 1997). Het ERASMUS programma is al op veel verschillende manieren onderzocht, maar altijd kwantitatief (Teichler, 1996). In de loop der jaren zijn deze doelen, behalve doel 1, naar de achtergrond geschoven en het succes van het project wordt alleen gemeten aan de hand van het aantal studenten dat gebruik heeft gemaakt van het programma. Er wordt dus alleen gekeken naar de kwantitatieve kant en niet naar de kwalitatieve aspecten. Hiermee is ook het achterliggende doel voor de verbetering van de Europese integratie naar de achtergrond geschoven en is er weinig informatie over de kwalitatieve doelbereiking van het programma.

Met dit onderzoek willen we deze kwalitatieve doelen weer naar de voorgrond brengen, er zal onderzocht worden of ze relevant zijn voor het ERASMUS programma door te kijken of de doelen bereikt worden en of deze van invloed zijn op de Europese integratie van ERASMUS studenten. Er zal met dit onderzoek meer inzicht verkregen worden in de kwalitatieve aspecten van het ERASMUS programma en in Europese Integratie. Uiteindelijk zal geprobeerd worden aanbevelingen te doen voor de verbetering van het ERASMUS programma met de nadruk op de kwalitatieve doelen en de versterking van Europese Integratie onder studenten.

1.2 Relevantie

In deze paragraaf wordt de relevantie van het onderzoek behandeld. Het betreft de wetenschappelijke en de maatschappelijke relevantie.

Dit onderzoek is gericht op het ERASMUS programma, waarbij vooral gekeken wordt naar de kwalitatieve doelen. Deze kwalitatieve doelen zijn opgesteld, maar worden minder belangrijk of als te voor de hand liggend verondersteld. Deze komen daardoor niet meer naar terug in de

evaluatie van het programma. Juist deze doelen zouden ervoor moeten zorgen dat de Europese integratie van studenten toeneemt. Wat erg relevant is voor de EU.

Met dit onderzoek wordt geprobeerd deze doelen weer aan het licht te brengen en te kijken of deze van belang zijn geweest voor Europese integratie. Dit is maatschappelijk relevant, omdat het leidt tot aanbevelingen voor de verbetering van het ERASMUS programma. Het zou vooral de Europese integratie van studenten in de toekomst moeten versterken. Studenten zijn de toekomst, dus als deze Europees geïntegreerd zijn zullen ze dat als werkende burger ook nog zijn. De versterking van de Europese integratie van studenten zal dus leiden tot versterking van Europese integratie in het geheel.

Wetenschappelijk gezien zal er meer inzicht verkregen worden in het ERASMUS programma, maar vooral ook in Europese integratie. Er zal meer kennis vergaard worden over Europese integratie onder de burgers en hoe dit gevormd wordt. Deze kennis zal waarschijnlijk tot nieuwe inzichten en aanbevelingen leiden met betrekking tot de verbetering van Europese integratie.

1.3 Doelstelling en Vraagstelling

Er is sprake van een kennistekort met betrekking tot de kwalitatieve doelen van het ERASMUS programma, doordat de laatste jaren alleen de kwantitatieve uitkomsten gemeten zijn. Terwijl één van de hoofddoelen van de EU het versterken van de Europese integratie is en dit juist versterkt wordt door de kwalitatieve aspecten van het programma. De EU zou het project dus kunnen verbeteren door naar verschillende kanten te kijken en niet alleen naar de hoeveelheid studenten die gebruik maken van het programma. Doel van dit onderzoek is dan ook:

Doel van dit onderzoek is inzicht verkrijgen in de Europese integratie van internationale studenten door de kwalitatieve doelbereiking van het ERASMUS programma en het effect van deze mogelijke doelbereiking op Europese integratie te onderzoeken.

Om aanbevelingen te kunnen doen voor de verbetering van het programma, zodat er in de toekomst meer nadruk gelegd kan worden op de vergroting van de Europese integratie, wordt er praktijkgericht onderzoek gedaan. Dit onderzoek zal exploratief zijn door het kennistekort met betrekking tot kwalitatieve doelbereiking en Europese integratie van studenten.

Uit de doelstelling volgt de volgende vraagstelling.

Hoofdvraag:

In hoeverre worden de kwalitatieve doelen van het ERASMUS programma bereikt en in hoeverre draagt deze eventuele doelbereiking bij aan de Europese integratie van studenten?

Deelvragen:

1. In hoeverre worden de kwalitatieve doelen bereikt vanuit het oogpunt van internationale studenten?

Bij deze vraag wordt gekeken naar twee verschillende doelen uit het ERASMUS programma. Het ene doel, doel 4, is gericht op de interactie tussen studenten en het andere doel, doel 5, op samenwerking in een andere cultuur. Deze doelen zullen dan ook apart behandeld worden.

2. Draagt het ERASMUS programma bij aan Europese integratie van internationale studenten?
 - 2a. Welke invloed heeft de kwalitatieve doelbereiking van het ERASMUS programma op deze Europese Integratie?

Dit wordt onderzocht door Europese integratie te koppelen aan de twee kwalitatieve doelen van het ERASMUS programma. Per doel wordt gekeken welke invloed deze heeft gehad op de Europese integratie van internationale studenten.

1.4 Leeswijzer

In dit hoofdstuk is het probleem met betrekking tot het ERASMUS programma behandeld. In hoofdstuk 2 zullen de theoretische begrippen uitgewerkt worden. De kwalitatieve doelen van het ERASMUS programma en de Europese integratie komen hierin aan bod. In hoofdstuk 3 wordt de methodologie uitgewerkt. De manier van onderzoeken wordt hier behandeld samen met het onderzoeksmateriaal en de data-analyse. In hoofdstuk 4 en 5 zullen de resultaten van het onderzoek behandeld worden. In hoofdstuk 4 komt aan bod of het eerste doel, de interactie, bereikt is en of deze invloed heeft gehad op de Europese integratie. In hoofdstuk 5 wordt het tweede doel, de samenwerking, behandeld en welke invloed deze eventuele doelbereiking heeft gehad op de Europese integratie. Hieruit volgt een conclusie die in het laatste hoofdstuk behandeld zal worden. Tevens zullen er aanbevelingen gedaan worden met betrekking tot het ERASMUS programma en met betrekking tot verder onderzoek.

2. Theorie

In dit onderzoek worden de kwalitatieve doelen van het ERASMUS programma en hun invloed op Europese Integratie onderzocht. Dit verband is voorheen wel gelegd, maar niet onderzocht. De kernbegrippen uit het onderzoek zullen hier toegelicht worden om het onderzoek overzichtelijker te maken. Tevens zullen de doelen van het ERASMUS programma besproken worden en zal de keuze voor bepaalde doelen verantwoord worden.

2.1 De Kwalitatieve doelen van het ERASMUS programma

De Europese Commissie heeft bij het opstellen van het ERASMUS programma verschillende doelen opgesteld, met als achterliggend doel het vergroten van de Europese integratie. Het versterken van deze Europese integratie zal leiden tot een betere concurrentiepositie van de EU. Het ERASMUS programma is opgesteld om mobiliteit binnen de EU te vergroten en samenwerking tussen universiteiten te verbeteren (European Commission, 1997). Voor het ERASMUS programma zijn vijf doelen opgesteld. Deze doelen zijn eerder al genoemd. In dit onderzoek zal de nadruk liggen op doel 4 en 5. Want van de doelen zijn alleen doel 1, 4 en 5 gericht op studenten, doel 2 en 3 zijn gericht op universiteiten. Omdat dit onderzoek zich op studenten richt zullen doel 2 en 3 niet onderzocht worden. Tevens is doel 1 kwantitatief en al vaak onderzocht. De bereiking van dit doel wordt als bekend verondersteld.

Doordat de ERASMUS doelen weinig onderzocht zijn, omdat de focus in de evaluatie van het programma op andere aspecten lag, zijn er geen gegeven indicatoren voor de doelen. De doelen worden voor dit onderzoek geoperationaliseerd.

4) "To strengthen the interaction between citizens in different Member States with a view to consolidating the concept of a People's Europe" (European Commission, 1997, p. 7).

Doel vier houdt in dat de interactie tussen inwoners van verschillende lidstaten versterkt zal moeten worden, waarbij de versterking van het concept 'a People's Europe' centraal staat. Hierbij gaat het vooral om contacten die gelegd worden tijdens de ERASMUS periode. Persoonlijk contact met studenten met andere nationale en culturele achtergronden wordt als een van de grootste mechanismen gezien die zou moeten leiden tot veranderingen in de identiteit. Het belangrijkste aspect is dat men vriendschappen opbouwt (Sigalas, 2010).

Het aspect van de interactie zal onderzocht worden waarbij gericht wordt op de frequentie van interactie met inwoners van de EU. Tevens zal er gekeken worden naar de inhoud van deze interactie, was deze alleen studiegericht of was er sprake van diepgaande gesprekken met

betrekking tot het privéleven en vriendschapsbanden. Ook de nationaliteiten zullen bekeken worden, want tijdens de ERASMUS wordt er ook contact gelegd met mensen van buiten Europa. Er zal gekeken worden welke invloed dit heeft gehad op het Europese gevoel van de studenten.

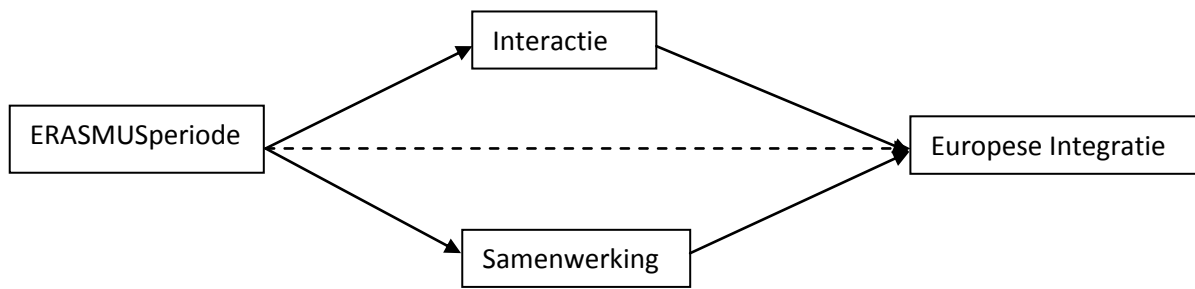
Het concept van 'a people's Europe', oftewel een Europa van de burgers, is het voornaamste doel van de EU (Dalton & Eichenberg, 1993). Dit houdt in dat de besluitvorming dichter bij de burgers zou moeten komen te staan, wat zou moeten leiden tot een toenemende Europese identiteit. Shore (1993) geeft aan dat met 'a people's Europe' verwezen wordt naar Europese identiteit. Indien de Europese burgers een Europese identiteit ontwikkelen zal Europa meer en meer van de burgers worden. Het vierde doel houdt dus in dat de interactie tussen studenten versterkt moet worden, zodat de Europese identiteit vergroot wordt. Hier kan dan ook een link gelegd worden tussen interactie en Europese integratie. Dit wordt hieronder verder uitgewerkt.

Het belangrijkste concept bij dit doel is contact. Er gaat gekeken worden hoe dit contact met anderen de Europese identiteit van de studenten gevormd heeft.

5) "To ensure the development of a pool of graduates with direct experience of intra-community co-operation thereby creating the basis upon which intensified co-operation in the economic and social sectors can develop at community level" (European Commission, 1997, p. 7).

Bij doel vijf gaat het er om ervoor te zorgen dat afgestudeerden ervaring hebben met samenwerking binnen de EU. Hierbij wordt een basis gelegd voor de ontwikkeling van een intensievere samenwerking op EU niveau. Bij dit doel gaat het er om of de studenten samengewerkt hebben met mensen uit andere lidstaten en of ze het gevoel hebben dat deze samenwerking ze klaarstoomt voor een internationaal georiënteerde werkomgeving. Het gaat hier vooral om het netwerk dat studenten hebben opgebouwd tijdens hun ERASMUS periode (Papatsiba, 2005) en of dit netwerk in de toekomst in een baan gebruikt kan worden. De begrippen die hier het grootste belang hebben zijn samenwerking en netwerken.

Beide doelen zullen onderzocht worden met betrekking tot Europese Integratie. De verwachte relatie is namelijk dat de ERASMUS periode heeft geleid tot een vergrote interactie en een vergrote samenwerking met andere Europeanen en dat dit heeft geleid tot een grotere Europese integratie. Zoals aangegeven in onderstaande figuur 1. Bij elk doel zal gekeken worden of deze invloed heeft gehad op de Europese Integratie van studenten door verschillende aspecten te onderzoeken. Deze aspecten zullen hieronder gegeven worden.

Figuur 1: Conceptueel Model onderzoek

2.2 Van Europese Integratie naar Europese Identiteit

Het doel van de EU is het bereiken van een People's Europe (European Commission, 1997), oftewel het bereiken van Europese Integratie en een Europese Identiteit (Shore, 2000). Integratie kent geen eenduidige definitie (Hoornveld, 2010), maar onder Europese integratie wordt in de meeste literatuur het eenwordingsproces van Europa verstaan (Sigalas, 2010). Dinan (2005) kijkt bij Europese integratie naar de instanties die de EU vertegenwoordigen, dit is het waarneembare aspect van Europese integratie. Maar dit laat tevens zien dat Europese integratie wordt gezien als het traject van de ontwikkeling van beleid op Europees niveau. Het versterken van Europese integratie is dan ook het overkoepelende doel van elk beleid van de EU (European Commission, 1997).

Het versterken van Europese Integratie onder studenten is een van de redenen dat het ERASMUS programma is opgezet (European Commission, 1997). De EU wilde Europese integratie van studenten versterken van onderuit (Sigalas, 2010). Dit wilden ze bereiken door het makkelijker te maken voor studenten om mobiel te zijn binnen Europa, door regels algemeen geldend te maken en een financiële ondersteuning aan te bieden. De gedachte van de EU was dat als studenten een periode door zouden brengen in het buitenland hun Europese gevoel zou versterken, wat zou inhouden dat studenten Europees zouden integreren (Corradi, 2006). Studentenmobiliteit wordt gezien als een belangrijk institutioneel mechanisme om de ontwikkeling van een Europese identiteit of het bewustzijn hiervan te bevorderen (King & Ruiz-Gelecis, 2003). Voor elke student is de mate van Europese integratie persoonlijk, het gaat hierbij om het gevoel Europees te zijn en niet om instanties en beleid. De nadruk in dit onderzoek zal daardoor meer liggen op Europese identiteit. Dit is namelijk beter te onderzoeken onder personen dan Europese integratie en identiteit wordt gezien als een goede meting van Europese Integratie (Risse, 2005). Identificatie is een proces waarbij individuen een gevoel ontwikkelen van tot een groep te behoren. Iedereen identificeert zichzelf met verschillende beschikbare groepen (Duchesne, 2008). Deze identificatie vindt plaats als men dezelfde sympathieën en loyaliteiten

heeft (Risse, 2005). Identificatie is dan ook iets zeer persoonlijks, iedereen staat anders in dit proces.

Uit onderzoek is gebleken dat integratie leidt tot een vernieuwde identiteit, ook op supranationaal niveau. Maar een versterkte Europese identiteit leidt ook tot grotere Europese integratie (Sigalas, 2010, p.245). “Er is sprake van een positieve feedbackloop. Instrumentele interesses leiden tot Europese integratie, het verplaatsen van autoriteit naar het nieuwe centrum, wat leidt tot toenemende identificatie met het nieuwe centrum, verschuivende loyaliteiten, resulterend in verdere integratie” (Risse, 2005, p 293). Dus als uit dit onderzoek blijkt dat de Europese Identiteit is toegenomen, dan kunnen we ervan uitgaan dat ook de Europese Integratie van de studenten is versterkt.

Europese Identiteit wordt in dit onderzoek gedefinieerd als het gevoel van studenten Europees of lid van de Europese gemeenschap te zijn.

2.3 Europese Identiteit

In de vorige paragraaf is aangegeven dat Europese integratie onderzocht wordt door de Europese identiteit te onderzoeken. In deze paragraaf zal het begrip Europese identiteit verder uitgewerkt worden en zal toegewerkt worden naar verschillende te onderzoeken aspecten.

Uit onderzoek blijkt dat toegenomen crossborder mobiliteit een Europese identiteit versterkt (Sigalas, 2010, p. 245). Dit zou betekenen dat de insteek van de EU klopt, namelijk dat een ERASMUS periode leidt tot een versterkte Europese identiteit. Echter identiteit is een sociale constructie en elke individu identificeert zichzelf verschillend (Bois-Reymond, 1998). Meerdere auteurs geven aan dat verschillende identiteiten naast elkaar kunnen bestaan (Cinnirella, 1997; Risse, 2005). Men identificeert zichzelf verschillend en wordt door anderen verschillend geïdentificeerd in verschillende situaties (Bois-Reymond, 1998). Zoals Risse (2005, p. 293) het formuleert, er zal sprake zijn van een verschuiving van loyaliteit. Echter zal dit niet inhouden dat de loyaliteit voor het eigen land of de eigen regio meteen zal afnemen. Men zal zich waarschijnlijk als eerste identificeren met de regio of het land, daarna pas met een continent.

De EU laat elk jaar een Eurobarometer ontwikkelen. In deze barometer wordt onderzoek gedaan naar de Europese Identiteit van bewoners. Echter heerst er een discussie over hoe Europese identiteit te meten (Sinnott, 2005). Een standaard vraag met betrekking tot Europese Identiteit in de Eurobarometer is de Moreno-vraag: ‘Do you in the near future see yourself as (nationality)

only, (nationality) and European, European and (nationality) or European only?’ (Duchesne, 2008). De Moreno-vraag wordt in de meeste identiteitsonderzoeken gebruikt, deze vraag zal dus ook in dit onderzoek gebruikt worden. Echter is dit onderzoek niet alleen gericht op Europese Identiteit, maar zal er een link gelegd moeten worden naar de kwalitatieve doelen van het ERASMUS programma. Dit wordt gedaan door een aantal aspecten te ontwikkelen voor Europese Identiteit en deze te koppelen aan beide kwalitatieve doelen.

Europese Integratie en Europese identiteit zijn al veel onderzocht, maar altijd op een andere manier (Cinnirella, 1997; Duchesne, 2008; Bois-Reymond, 1998; Fligstein, Palyakova & Sandholtz, 2012; Risse, 2005). Er worden geen eenduidige te onderzoeken aspecten benoemd. Een van de eerste onderzoekers van integratie en identiteit is Deutsch et al. (1957). Hij zei “The kind of sense of community that is relevant for integration turned out to be rather a matter of mutual sympathy and loyalties; of ‘we-feeling’, trust, and mutual consideration; or partial identification in terms of self-images and interests” (in Risse, 2005, p. 293). Deze concepten zijn op verschillende manieren en door verschillende onderzoekers genoemd, maar nooit samengebracht in één onderzoek. Echter Sigalas (2010) heeft vijf aspecten uit verschillende onderzoeken samengebracht om zo een duidelijker beeld te krijgen van Europese identiteit. Sigalas heeft daarentegen wel kwantitatief onderzoek gedaan. Toch zijn deze aspecten een goede weergave van Europese Identiteit. De aspecten zijn zelfidentiteit, trots, saamhorigheid, gemeenschappelijkheden en gehechtheid (Sigalas, 2010, p. 245). Deze aspecten zullen dan ook in dit onderzoek gebruikt worden voor het onderzoek naar de Europese identiteit van de respondenten, alleen dan in kwalitatief onderzoek.

Zelfidentiteit

Onder zelfidentiteit wordt verstaan “de individu erkend tot een bepaalde groep te behoren en beschouwt dit als waardevol” (Sigalas, 2010, p. 245). Men moet zich bewust zijn van het lidmaatschap van een groep en dit als positief zien (Tajfel & Turner, 1986). De positieve waardering is bij Europese Identiteit nog meer van belang, want indien dit niet zo is, is het niet meer dan een begrip. Men moet dus zichzelf beschouwen als Europees burger en er bewust van zijn. Zonder dat bewustzijn zal het Europese gevoel zich niet verder kunnen ontwikkelen.

Trots

Volgend uit zelfidentiteit moet er sprake zijn van trots om Europeaan te zijn net zoals dat je trots kan zijn Nederlands of Frans te zijn. Cinnirella (1997) geeft aan dat het meten van de houding ten opzicht van de EU kan worden gezien als gelijkwaardig aan het meten van Europese identificatie.

Echter blijkt dat de houding ten opzichte van Europa niet stabiel of eendimensionaal is, maar dat deze afhankelijk is van bewustzijn en ervaringen. Deze houding kan veranderen indien de situatie verandert (Bois-Reymond, 1998).

Saamhorigheid

Saamhorigheid houdt in dat er samenhang en 'in-group favouritism' is. Tajfel en Turner (1986) geven in hun Social Identity Theory aan dat als mensen zich bewust zijn van de lidmaatschap van een groep (zelfidentiteit), groepen worden gedreven tot in-group favouring om eigenwaarde te behouden en de samenhang binnen de groep duidelijker te maken. Europeanen moeten zichzelf beschouwen als Europeaan en zich een voelen met andere Europeanen, dit lukt het beste door andere groepen negatiever te beoordelen dan hun eigen groep. Voor sommigen gaat het zelfs zo ver dat Europese Identiteit wordt bepaald door de 'out-groups', dus de groepen die niet tot Europa behoren (Fligstein, Palyakova & Sandholtz, 2012).

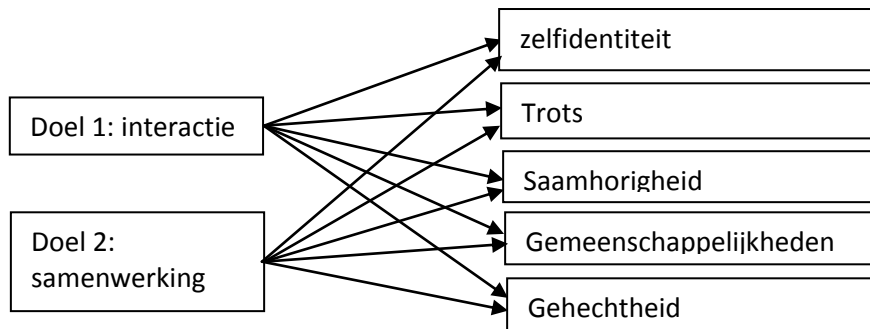
Gemeenschappelijkheden

Europeanen zullen dingen gemeen moeten hebben. Om een groep te vormen en om je daar mee te kunnen identificeren zullen er gemeenschappelijkheden moeten zijn. Dingen waardoor je je met anderen kunt identificeren (Duchesne, 2008). Daarnaast worden de verschillen die mogelijk tot een scheiding zouden kunnen leiden vergeten bij een gemeenschappelijke identiteit. In Europa bestaat geen gemeenschappelijke cultuur, maar er zijn wel gemeenschappelijkheden tussen de landen en de verschillende culturen (Sigalas, 2010).

Gehechtheid

Als laatste zullen individuen gehecht moeten zijn aan een gebied, in dit geval Europa. Men kan gehecht zijn aan verschillende territoriale eenheden tegelijk (Sigalas, 2010). Het creëren van een territoriale staat leidt tot de mogelijkheid gehecht te raken aan die eenheid. De ontwikkeling van een identiteit komt niet uit het niets, maar is al verankerd in banden met lokaal, regionaal en nationaal. De gehechtheid voor de kleinere eenheden is eerder aanwezig en zal kunnen uitgroeien tot gehechtheid aan Europa (Duchesne, 2008). Deze gehechtheid aan Europa leidt tot een grotere Europese identiteit.

In figuur 2 is schematisch weergegeven hoe in het onderzoek de connectie gelegd is tussen de doelen en de verschillende concepten.

Figuur 2: Conceptueel model verschillende aspecten in het onderzoek

Deze aspecten zijn een goede weergave van Europese identiteit. Echter zal dit per respondent verschillen. Eerder is al gezegd dat identiteit iets persoonlijks is, iedere respondent zal verschillend antwoorden met betrekking tot de aspecten. Iedere respondent heeft voor de ERASMUS periode al een Europese identiteit ontwikkeld. Deze zal tevens verschillen per respondent (Sigalas, 2010). De Europese identiteit van de respondenten is namelijk al gevormd en beïnvloed door verschillende opvattingen en ervaringen voor de ERASMUS periode. Hier moet rekening mee gehouden worden tijdens de analyse, want dit betekent ook dat na de ERASMUS periode de identiteit zal verschillen. Dit kan meerdere oorzaken hebben, bijvoorbeeld door de opleiding of het land waar men vandaan komt. Het is bekend dat Europese Integratie en Identiteit vooral voorkomt onder de hoger opgeleide bevolking (Fligstein, 2008). Alle respondenten zijn hoger opgeleid, dus dit zal geen verschil moeten maken, maar er moet wel rekening mee gehouden worden. Wel relevant is dat Europese identiteit verschilt per land (Cinnirella, 1997). Het is bijna zeker dat elke respondent anders zal staan in zijn of haar Europese identiteit. Dit zal verschillende oorzaken kennen. In de conclusie zal dit duidelijk worden, er zal dan ook een conclusie getrokken worden met betrekking tot de respondenten zelf. Deze zal niet algemeen geldend zijn, doordat identiteit iets persoonlijks is.

De genoemde aspecten worden per doel onderzocht en hieruit zal een beeld van Europese integratie ontwikkeld worden. Voordat hier aan begonnen wordt zal echter eerst de methodologie uitgewerkt worden.

3. Methodologie

In dit hoofdstuk wordt aangegeven hoe het onderzoek plaats zal vinden en van welk soort onderzoeksmateriaal gebruik zal worden gemaakt. Als laatste wordt de data-analyse behandeld.

3.1 Onderzoeksstrategie

In het onderzoek zal gekeken worden naar de kwalitatieve doelen van het ERASMUS programma, wat tot gevolg heeft dat er tevens sprake zal zijn van kwalitatief onderzoek. Uit de doelstelling (zie pagina 7) is op te maken dat inzicht verkregen zal worden in de Europese identiteit van internationale studenten. De nadruk zal hierbij liggen op het gevoel van studenten. Er zal geprobeerd worden diepgang te bereiken in het onderzoek met een casestudy. “Deze onderzoeksstrategie wordt het vaakst geassocieerd met kwalitatief onderzoek (Vennix, 2007, p. 141). “De casestudy is gericht op de diagnose of evaluatie van een specifieke situatie” (Wester & Peters, 2004, p. 35). “Het is een onderzoek waarbij de onderzoeker probeert om een diepgaand en integraal inzicht te krijgen in één of enkele tijdruimtelijke begrensde objecten of processen” (Verschuren & Doorewaard, 2007, p. 183). De case is vaak een voorbeeld voor een groter probleem (Flick, 2009). Dit is ook hier het geval, de Europese integratie wordt onderzocht met betrekking tot het ERASMUS programma. Uiteindelijk is het algemene probleem voor de EU de Europese integratie van de bevolking. Door te kijken naar een klein deel hiervan wordt geprobeerd een duidelijker beeld te scheppen over het gehele fenomeen. Het nadeel van de casestudy is dat generalisatie moeilijker is (Flick, 2009; Vennix, 2007), omdat er op een case gericht wordt. Echter wordt er wel een duidelijker beeld ontwikkeld over de Europese Integratie van studenten. Zoals eerder aangegeven zijn studenten in de toekomst, als ze tot de werkende bevolking behoren, nog steeds Europees geïntegreerd.

Er worden door verschillende onderzoekers verschillende kenmerken van casestudies gegeven. Duidelijke kenmerken zijn een klein aantal onderzoekseenheden, arbeidsintensief, diepte, een selectieve steekproef, het beweerde betreft het geheel, open waarneming en kwalitatieve gegevens en onderzoeksmethoden (Verschuren & Doorewaard, 2007). Dit vergeleken met bovenstaande doelstelling en beweringen laat zien dat de casestudy de beste onderzoeksstrategie is voor dit onderzoek. Er wordt namelijk geprobeerd diepgang te bereiken in dit onderzoek door een aantal internationale studenten te interviewen. “Er wordt een groot aantal kenmerken van een beperkt aantal onderzoekseenheden onderzocht” (Peters, 1995, in Vennix, 2007, p. 141). Aangezien er maar een paar respondenten zijn, moeten dit goede zijn. Ze moeten aan bepaalde eisen voldoen, zoals dat ze ERASMUS student zijn geweest. Tevens moet er

variatie zijn in de respondenten. Om dit te kunnen bewerkstelligen is het nodig voorkennis te hebben over de respondenten en de respondenten secuur uit te zoeken. Dit heeft tot gevolg dat er sprake is van een selectieve steekproef in dit onderzoek. Een laatste kenmerk is dat het beweerde het geheel betreft, dat zal in dit onderzoek ook zijn. Er zullen uiteindelijk uitspraken gedaan worden over Europese integratie onder internationale studenten.

De case in dit onderzoek is het ERASMUS programma. In de casus, het ERASMUS programma, wordt onderzoek gedaan naar Europese integratie. Europese integratie is het proces dat onderzocht wordt.

Het programma ondersteunt studenten en academici tijdens een periode die wordt doorgebracht in een ander Europees land dan waar ze hun opleiding volgen. Deze periode zou moeten leiden tot een vergrote Europese integratie. Of dit het geval is wordt in dit onderzoek bekeken.

Wester en Peters (2004) geven aan dat het proces bestudeerd wordt zoals dat in het leven van een persoon of groep ingrijpt. Dat betekent dat voor dat het proces heeft plaatsgevonden het onderzoek al begint. Echter geeft Vennix (2007) aan dat ook na het proces informatie verzameld kan worden over ontwikkelingen in een bepaalde periode. Aangezien de tijd beperkt is, zal dit laatste gebeuren in dit onderzoek. Er zal gekeken worden naar de situatie na het proces, dus naar de Europese Identiteit van studenten na de ERASMUS periode. Echter zal er wel gekeken worden naar hoe het programma het leven van de studenten heeft beïnvloed. Dit is beperkt tot de Europese identiteit van de respondenten. De respondenten moeten zelf aangeven hoe dit veranderd is. Dit leidt tot minder betrouwbare gegevens, maar door het beperkte tijdsbestek is hier geen andere mogelijkheid. Om op te vangen dat het onderzoek na de periode plaatsvindt, wordt tevens gekeken naar de reisblogs van de respondenten. Deze zijn op het moment geschreven dat ze bepaalde ervaringen opdoen en bepaalde gevoelens ontwikkelen. Deze zullen een andere beeld kunnen scheppen van de antwoorden die gegeven zijn in de interviews. Daarnaast wordt ook gekeken naar de reisblogs van andere studenten om te kunnen vergelijken en nuanceren.

Er worden verschillende eisen gesteld aan de keuze van cases en het onderzoeksmateriaal, deze verschillen per onderzoek (Wester & Peters, 2004). Dit onderzoek zal exploratief zijn, omdat er nog weinig informatie is over de kwalitatieve doelbereiking van het ERASMUS programma en de Europese integratie van studenten. Dit betekent dat er variatie moet zijn in het onderzoek (Wester en Peters, 2004). In dit onderzoek zal de variatie liggen in de respondenten, er is namelijk maar één case die onderzocht wordt. De respondenten behoren tot het onderzoeksmateriaal. De eisen die hieraan gesteld worden zullen in de volgende paragraaf behandeld worden.

3.2 Onderzoeksmateriaal

In dit onderzoek is sprake van verschillende soorten onderzoeksobjecten, namelijk personen (internationale studenten), een object (ERASMUS programma) en een proces (Europese integratie). Het onderzoek moet vooral kennis opleveren, zodat aan het eind de centrale vraag beantwoordt kan worden en er aanbevelingen gedaan kunnen worden. Vennix (2007) geeft aan dat meestal meerdere bronnen worden gebruikt. De bronnen die deze kennis moet opleveren worden in deze paragraaf besproken.

Hierboven is al genoemd dat Wester en Peters (2004) eisen stellen aan het onderzoeksmateriaal. De belangrijkste eis is dat het subjectieve gezichtspunt van de betrokkenen naar voren moet komen in het materiaal. Dit gebeurt natuurlijk bij personen, wat het belangrijkste onderzoeksmateriaal in dit onderzoek is. Er is namelijk nog weinig kennis over studentenmigratie en –mobiliteit doordat studenten vaak genegeerd worden in migratiestudies (King & Ruiz-Gelecis, 2003). Hierdoor is dit onderzoek erg afhankelijk van personen. De personen moeten vooral informatie over zichzelf verschaffen, ze zullen dan ook optreden als respondent.

De personen die onderzocht worden zijn internationale studenten. Deze internationale studenten moeten aan een aantal eisen voldoen, voordat ze een ERASMUS beurs ontvangen. De ERASMUS fondsen worden per universiteit verdeeld. De eisen worden dan ook in eerste instantie gesteld aan deze instanties. De instanties bepalen dan hoe ze deze beurzen gaan verdelen onder de studenten (European Commission, 1997). ERASMUS moet rekening houden met ‘rules of eligibility’, basis selectiecriteria en het doel van het behalen van een balans in termen van geografische en onderwerpsspreiding. Kort samengevat zijn de ‘rules of eligibility’ dat studenten en docenten in een Europees land wonen en studeren, tevens moeten studenten studeren aan een instantie die door de EU is toegelaten tot het project en dus ERASMUS beurzen ontvangt (European Commission, 1997). Hieruit is op te maken dat er door de EU weinig eisen zijn gesteld aan de studenten en docenten, maar dat deze zijn gesteld aan de universiteiten en hoge scholen. De eisen voor studenten worden door deze instanties opgemaakt. Het is dus niet geheel duidelijk waar studenten aan moeten voldoen voor het krijgen van een ERASMUS beurs. De eis die in dit onderzoek wordt gesteld aan de studenten is afgeleid van de ‘Rules of Eligibility’, namelijk dat ze in een EU lidstaat wonen en studeren, een ERASMUS beurs hebben ontvangen en een bepaalde periode in een ander Europees land hebben doorgebracht.

Al eerder is aangegeven dat de variatie in het onderzoek zal zitten in het onderzoeksmateriaal en dan voornamelijk bij de respondenten. Er is gekozen voor zes respondenten die in bepaald opzicht overeenkomen en in een ander opzicht verschillen. De studenten zullen verschillen in

opleiding, land waar ze hun ERASMUS hebben gevolgd en het land of de plaats waar ze studeren. Echter zijn dit ook de aspecten waarin de overeenkomsten zullen zitten.

Er zijn zes studenten geïnterviewd. De namen die in het onderzoek gebruikt worden zijn fictieve namen. In bijlage 2 wordt kort weergegeven wie de respondenten zijn. Drie respondenten zijn Nederlands, twee Frans en één Italiaans. Alle buitenlandse studenten en één Nederlandse student zijn naar dezelfde plaats gegaan voor hun ERASMUS, namelijk Dublin, maar komen allemaal van een andere plek, uit verschillende landen en volgen verschillende opleidingen. Van de drie Nederlanders volgen twee (Sander en Lianne) dezelfde opleiding, namelijk Sociale Geografie en Planologie in Nijmegen. Zij zijn daarentegen naar een verschillend land gegaan voor hun ERASMUS (Dublin, Ierland en Cardiff, Engeland). De laatste Nederlandse, Aniek, komt van een andere universiteit en is naar een ander land gegaan dan alle boven genoemden. Zij is zelfs naar een plaats gegaan buiten de EU. Zij studeert Technische Bestuurskunde in Delft en heeft haar ERASMUS doorgebracht in Istanbul.

Alle respondenten hebben ondanks hun verschillende achtergronden en de verschillende bestemmingen toch dezelfde ervaring gehad. Dit zal erg interessant zijn in de uitkomsten van het onderzoek.

De informatie is ontsloten door ondervraging, namelijk een individueel interview (Verschuren & Doorewaard, 2007). Het interview is opgesteld aan de hand van de twee doelen en de aspecten van Europese identiteit, dit is te zien in de interviewgids in bijlage 1. De interviews hebben zoveel mogelijk 'face-to-face' plaatsgevonden, maar met studenten die woonachtig zijn in het buitenland is dit wat moeilijker. Bij deze interviews is gebruik gemaakt van chatgesprekken. Er is bewust niet gekozen voor een gesprek via de webcam, omdat taal een barrière vormt en wanneer de respondent de vraag kan lezen het beter te begrijpen is. Tijdens een chatgesprek is het voor de studenten makkelijker om de vraag rustig te lezen. Een andere reden is dat bij een chatgesprek indien nodig gebruik kan worden gemaakt van een hulpmiddel als een vertaalmachine of woordenboek. Tevens is de vraag duidelijker als hij gelezen kan worden en kan de vraag terug gelezen worden. Zo is het makkelijker om een duidelijk en goed antwoord te geven. Hier moet rekening mee gehouden worden bij de analyse van de interviews. Het kan namelijk zijn dat er sociaal wenselijke antwoorden gegeven worden doordat de vraag op een andere manier gesteld is en er geen bewijs is van toonverandering of andere lichaamstaal. Echter is de verwachting dat dit gebeurt minimaal, aangezien je bij een chatgesprek toch ook snel antwoord geeft en minder nadenkt over het antwoord dan bijvoorbeeld bij het invullen van een vragenlijst. Via de chat is het een gesprek met het spel van vraag en antwoord. Er is meer tijd om na te denken over het woordgebruik, maar toch zal de vraag spontaan beantwoord worden, omdat je niet wilt dat de

ander te lang op het antwoord moet wachten. Uit de antwoorden blijkt dit ook niet, de respondenten hebben duidelijk hun eigen mening gegeven.

Naast personen zal internet een belangrijke rol spelen als onderzoeksmateriaal, omdat hier veel informatie te vinden is. Een bron die gebruikt is, is de reisblog die studenten hebben bijgehouden tijdens hun periode in het buitenland. De blogs van de Nederlandse respondenten zijn bekeken, daarnaast zijn blogs van andere internationale studenten bekeken. Deze blogs worden gebruikt om de antwoorden van de respondenten te onderbouwen of een ander beeld te laten zien. De respondenten kunnen in hun blogs veel dieper ingaan op hun sociale leven, want de blog wordt geschreven tijdens de ERASMUS periode. Zo kan men een duidelijker beeld krijgen van het leven van ERASMUS studenten. Tevens zullen de blogs van andere studenten gebruikt worden om te kijken of er veel verschillen zijn tussen de studenten of dat het leven juist erg overeenkomt. Als er veel overeenkomsten zijn tussen de respondenten en de blogs, zal dat de zeggingskracht van de respondenten vergroten. Daarmee zal tevens de validiteit van de conclusie groter worden.

Daarnaast zijn er veel nieuwsberichten en andere informatiebronnen te vinden op internet. Zoals websites over het ERASMUS programma of de EU. Deze sites zullen weer documenten opleveren. Documenten zullen dan ook van belang zijn in het onderzoek, de documenten waar dit onderzoek zich op zal richten zijn evaluatierapporten van het ERASMUS programma en documenten gericht op Europese integratie.

Literatuur is erg belangrijk in dit onderzoek. Uit de literatuur wordt kennis gehaald met betrekking tot internationale studenten en Europese integratie. De literatuur zal de basis vormen voor het interview, namelijk vanuit de literatuur en andere bronnen zullen de vragen afgeleid worden. Tevens zal literatuur gebruikt worden om de antwoorden van de respondenten te onderbouwen of om te vergelijken. De literatuur richt zich vooral op kwantitatief onderzoek. Dit is terug te zien in de uitkomsten. De verschillende uitkomsten zullen besproken worden in de empirische hoofdstukken.

De internetbronnen en literatuur zullen ontsloten worden door inhoudsanalyse en zoeksystemen (Verschuren & Doorewaard, 2007). Vooral bij het internet zal veel gebruik worden gemaakt van zoeksystemen, maar ook bij elektronische literatuur zal dit gebruikt worden. Ten eerste om literatuur te zoeken die het best bruikbaar is voor het onderzoek en ten tweede om in de literatuur te zoeken naar de meest relevante informatie. Uiteindelijk zullen alle bronnen geanalyseerd worden op zoek naar bruikbare informatie. Indien dit gedaan en gevonden is zal de data geanalyseerd worden. Deze data-analyse wordt behandeld in de volgende paragraaf.

3.3 Data-analyse

De bronnen zullen geanalyseerd worden om tot een duidelijk beeld te komen met betrekking tot de kwalitatieve doelbereiking en Europese integratie. Hierbij zal gebruik worden gemaakt van 'content analysis'. "Een van de essentiële kenmerken hiervan is het gebruik van categorieën" (Flick, 2009, p. 323) Tijdens de analyse worden de bronnen onderverdeeld in categorieën (Verschuren & Doorewaard, 2007; Vennix, 2007), namelijk de eerder genoemde doelen van het programma en de aspecten van Europese identiteit. Deze categorieën worden gebruikt bij het uitwerken van de analyse en het beantwoorden van de eerder genoemde vragen (zie pagina 3 & 4). Deze categorisatie is tevens gebruikt bij het opstellen van het interview. Dit is te zien in de interviewgide in bijlage 1.

De data zal uiteindelijk geanalyseerd worden aan de hand van 'summarizing content analysis'. Dit houdt in dat minder relevante omschrijvingen en beweringen uit de data wordt verwijderd. De antwoorden die overeenkomen worden aan elkaar gekoppeld en samengevat (Flick, 2009, p. 325). Dit is te zien in bijlage 3, waarin de relevante antwoorden per categorie kort samengevat zijn. Deze manier van analyseren komt overeen met kwalitatieve analyse. Wat inhoudt dat in de bronnen relevante informatie wordt gezocht, waaruit direct een conclusie getrokken wordt (Verschuren & Doorewaard, 2007). De interviews zijn in eerste instantie letterlijk uitgewerkt. Om tot een duidelijker beeld te komen zijn de antwoorden samengevat en schematisch naast elkaar weergegeven per categorie (zie bijlage 3). Zoals Vennix (2007, p. 270) zegt "het ruwe materiaal is geschikt gemaakt voor analyse". In deze tabellen is de eerder genoemde categorisatie gebruikt. Per doel is gekeken of deze bereikt is en per doel is de Europese integratie van de respondenten onderzocht.

De overige bronnen zullen tevens geanalyseerd worden, echter dit is bestaand materiaal en wordt daardoor op een andere manier geanalyseerd (Vennix, 2007). Bij het analyseren van de documenten wordt naar specifieke informatie gezocht die de antwoorden uit de interviews kan onderbouwen. Hierbij zal de belangrijkste informatie uit de bron samengevat worden zoals bij summarizing content analysis. Alleen zal dit niet naast elkaar gezet worden om te vergelijken, zoals bij de informatie uit de interviews. De relevante informatie wordt direct gebruikt ter onderbouwing van de beweringen in de empirie.

De resultaten van deze analyse zullen in de volgende hoofdstukken behandeld worden, waarbij geprobeerd wordt de vragen met betrekking tot de doelbereiking en de Europese identiteit van de studenten te beantwoorden.

4. Interactie

In dit hoofdstuk wordt de doelbereiking van het eerste kwalitatieve doel behandeld, tevens wordt gekeken naar de invloed van dit doel op de Europese integratie van de internationale studenten.

4.1 Doelbereiking

Het eerste kwalitatieve doel is: “To strengthen the interaction between citizens in different Member States with a view to consolidating the concept of a People’s Europe” (European Commission, 1997, p. 7). Dit houdt in het versterken van het contact tussen Europeanen met als doel het verwezenlijken van het concept van een Europa van de burgers. Het contact zou er toe moeten leiden dat de studenten zich meer Europees voelen. Aangezien dit laatste deel van het doel, het Europa van de burgers, inhoudt dat de Europese integratie versterkt wordt, zal dit later behandeld worden. Eerst wordt gekeken naar de contacten die de internationale studenten hebben opgebouwd tijdens hun ERASMUS periode.

De respondenten is gevraagd naar hun ervaringen tijdens hun ERASMUS periode. Allemaal geven ze aan dat er veel contact is geweest met anderen. Ze hebben veel nieuwe mensen leren kennen en met velen een band opgebouwd. Ze geven allemaal aan bijna elke dag contact te hebben gehad met anderen. Er was dagelijks of meerdere keren per week contact en dit contact beperkte zich niet tot de studie. Het was juist zo dat de respondenten vooral sociale contacten hadden en dat studiegerichte interactie in mindere mate plaatsvond. De lokale bevolking, die vooral aanwezig was bij de studiegerichte activiteiten, hadden niet veel behoefte aan contact met internationale studenten. Dit contact was dan ook zeer beperkt bij alle respondenten.

Alle respondenten geven aan dat de contacten tijdens de ERASMUS periode hebben geleid tot vriendschappen. Zoals Lianne aangeeft: “Je leert elkaar in een korte tijd erg goed kennen, doordat je weinig andere mensen kent en weinig verplichtingen hebt” (Persoonlijke communicatie 19-04-2012). Hierdoor was er veel tijd om afspraken te maken en leuke dingen te doen. Dit was niet wat uit het onderzoek van Sigalas (2010) bleek. Hieruit kwam namelijk naar voren dat vriendschappen en kwalitatief diepgaande gesprekken alleen gereserveerd waren voor de landgenoten. De respondenten gaven aan dat tussen alle internationale studenten vriendschappen ontstonden en dat de interactie diepgaand was. Wel komt overeen dat de periode vooral een periode is voor leuke dingen en dat studeren naar de achtergrond verdwijnt (Sigalas, 2010). Vandaar dat er weinig contact is met de studiegenoten. Studeren is maar een klein onderdeel van de ERASMUS periode en speelt naderhand geen grote rol meer in de herinneringen. Studeren wordt gezien als een bijzaak. Dit is te zien in onderstaande figuur 3, dit is

een kopie van de reisblog van Lisanne. Aan de titels van de verslagen is goed te zien wat het belangrijkste is tijdens de ERASMUS periode. Alleen in het begin, wanneer de studie nog de essentie is van het leven daar, en aan het eind, wanneer alle vakken afgerond moeten worden, wordt de studie genoemd in de reisverslagen. Daartussen is het sociale leven van groot belang en dan ook het meest relevant om de mensen thuis over te vertellen.

Alle reisverslagen van reis: Studeren in Dublin			
	Dublin	2 januari 2012	Paul en Eef, Pubcrawl en Home sweet home 1 Reacties
	Dublin	29 november 2011	Essays, Paul en Eef & nog een keer Howth 4 Reacties
	Dublin	21 november 2011	Bezoek, Bezoek en stappen! 3 Reacties
	Dublin	12 november 2011	Guinness, Studeren en Belfast 2 Reacties
	Dublin	2 november 2011	Tentamen, Papa & Mama en Stappen 3 Reacties
	Dublin	24 oktober 2011	Voetbal, stappen en Glendalough 7 Reacties
	Dublin	16 oktober 2011	Book of Kells, bioscoop en Malahide 2 Reacties
	Dublin	10 oktober 2011	St Patrick's Cathedral, kroegentocht en Croke Park 5 Reacties
	Dublin	3 oktober 2011	Volleybal, stappen en tripjes 10 Reacties
	Dublin	26 september 2011	Freshersweek & trip naar Galway 19 Reacties
	Dublin	18 september 2011	Colleges 8 Reacties
	Dublin	11 september 2011	De eerste week! 8 Reacties
	Dublin	4 september 2011	Ons eigen plekje 13 Reacties
	Dublin	2 september 2011	Aankomst in Dublin 6 Reacties
	Dublin	21 juli 2011	Welkom! 0 Reacties

Figuur 3: Reisblog Bron: Lisanne, 2011.

Het grootste verschil in de contacten zat in de nationaliteiten. Teichler (2004) geeft aan dat in zijn onderzoek naar voren kwam dat de ERASMUS studenten het als een probleem beschouwden te veel contact te hebben met studenten van dezelfde nationaliteit. Deze bewering wordt niet onderbouwd in dit onderzoek. De meeste respondenten geven aan op zoek te zijn geweest naar contact met mensen met een andere nationaliteit. Vooral degene die met iemand samen waren. Lisanne geeft aan dat dit een stimulans was om nieuwe mensen te leren kennen (Persoonlijke communicatie 19-04-2012). Hun idee was dat ze op ERASMUS zijn gegaan om nieuwe ervaringen op te doen en contact met andere nationaliteiten was daar een van. Er zijn dan ook veel

vriendschappen opgebouwd met mensen met andere nationaliteiten. Er was daarentegen ook contact met landgenoten, maar dit werd niet als problematisch gezien. Bij de meesten kwamen de contacten spontaan en werd niet gekeken naar de nationaliteit die de ander had. Aniek had het meeste contact met Nederlanders, doordat in Istanbul vooral Nederlanders, Duitsers en Amerikanen zaten. Het is dan moeilijker om contact te leggen met mensen van een andere nationaliteit. Bij Sander in Cardiff zaten juist alleen Europeanen waardoor je vooral de verschillen gaat zien binnen Europa. Bij de rest in Dublin was erg veel diversiteit. Daar kwamen ze uit Amerika, Australië en bijna elk Europees land. Daar is dus ook veel contact gelegd met mensen uit andere landen en andere werelddelen. Er was erg veel diversiteit in nationaliteiten. Echter was er weinig contact met de lokale bevolking, dat gaven alle respondenten aan en werd wel als een teleurstelling gezien. Dit is te zien in figuur 4, een citaat uit de reisblog van Aniek. Uit andere onderzoeken blijkt ook dat er weinig contact is met de plaatselijke bevolking (Sigalas, 2010; King & Ruiz-Gelecis, 2003). De lokale studenten hebben hun eigen leven al opgebouwd en weinig behoefte aan nieuwe contacten met mensen die na een paar maanden weer vertrekken. Echter maakte het vele contact met andere internationale studenten dit deels goed, omdat de cultuur van het land op een andere manier wordt ontdekt.

geweest, van verjaardagen tot feestjes op een boot over de Bosporus! De feestjes zijn voornamelijk wel met andere exchange students omdat de turken niet heel makkelijk in cotact maken zijn, voornamelijk omdat hun Engels dus niet zo heel goed is. Maar ook met alle exchange students is het heel gezellig, het

Figuur 4: Citaat Aniek Bron: Aniek, 2010

In het onderzoek van King en Ruiz-Gelecis (2003) wordt gezegd dat de situatie waarin de studenten verkeren, zoals woonsituatie en studie, van grote invloed is op de contacten die mensen leggen. Dit is tevens te zien in de woonsituatie van de respondenten. Een aantal respondenten woonde samen met andere studenten. Zoals Julie, zij woonde samen met een Ier en had hier goed en veel contact mee. Maribella woonde ook samen met Ieren, maar had hier minder contact mee. Dit contact bleef beperkt tot de huiselijke sferen. Sander woonde in Cardiff met andere internationale studenten. Marie woonde in een woning van de universiteit op de campus. Ze woonde hier ook met andere Ieren, maar hier heeft ze totaal geen contact mee gehad. Aniek en Lianne woonden met een mede Nederlandse student. Hier is dus erg veel diversiteit in, maar laat wel zien dat het huis waar je woont belangrijk kan zijn voor je toekomstige contacten. Julie is namelijk de enige die echt veel contact had met lokale mensen. Doordat Sander samenwoonde met andere internationale studenten, leerde hij via hun nog meer internationale studenten kennen. Aniek en Lianne hebben niets gehaald uit hun woonomgeving, doordat er geen anderen woonden. Sigalas (2010) geeft echter aan dat oppervlakkig contact geen invloed

heeft op de ontwikkeling van een Europese identiteit. Dus vanuit bovenstaande beweringen zou alleen het huiselijke contact van Julie en van Sander invloed hebben op hun Europese identiteit.

Aniek, Sander en Lianne hebben ervoor gekozen te gaan sporten tijdens hun ERASMUS, mede om mensen te ontmoeten. Hier hebben ze wel meer lokale studenten ontmoet, maar toch bleef ook dit contact beperkt. Sander had het meeste contact ook buiten de sportvelden om. Hij geeft aan dat hij daardoor op andere plaatsen kwam dan normaal. Dit maakte de sportervaring erg interessant (Persoonlijke communicatie 19-04-2012) Aniek werd af en toe wel uitgenodigd voor een etentje of iets anders sociaals, maar dit was niet erg vaak en het contact bleef daardoor erg oppervlakkig. Lianne sportte eigenlijk niet met 'locals', maar alleen met andere internationale studenten. Dit leidde er wel toe dat ze hierdoor nog meer mensen ontmoette. Echter bleef al dit contact erg oppervlakkig en zoals gezegd leidt oppervlakkig contact niet tot een versterking van de Europese identiteit. Dit contact heeft dan ook weinig invloed gehad op de Europese identiteit van de respondenten. Dit geven de respondenten ook aan. Het contact was leuk, maar heeft hun niet gevormd.

Kijkend naar verschillende reisblogs op internet die worden bijgehouden door de studenten vallen dezelfde dingen op als bij de respondenten en worden de antwoorden van de respondenten onderbouwd door hun eigen blogs. De studenten hebben erg veel contact en veel sociale afspraken, maar dit blijft beperkt tot de internationale studentenwereld. Dit is ook te zien in figuur vijf, dit is een citaat uit een reisblog van een Nederlandse studente in Engeland. In dit citaat wordt gesproken over verschillende nationaliteiten, maar niet over Engelsen. Er zijn natuurlijk altijd uitzonderingen, bijvoorbeeld doordat studenten met studenten uit het gastland samenwonen. Maar buiten dat is er vooral sprake van oppervlakkig contact met de plaatselijke bevolking. Wel worden er veel nieuwe vriendschappen gemaakt en heeft dit veel invloed op de gezellige periode die de ERASMUS voor velen is.

Het hier inmiddels erg gezellig geworden met al die nationaliteiten. Zo kwam ik te weten dat ze in Mexico dol zijn op Jagermeister, je in Spanje moet betalen om een club uit te mogen (werkt dat niet een beetje heel erg averechts?) en je in Milaan bij clubs rustig 40 euro entree betaalt. Verder kun je in Mexico bodysurfen in de straat als het regent, is het in Venezuela veiliger om te lopen dan de bus te nemen en zijn de latino's hier grote Armin van Buuren fans. Ik bedoel maar!

Figuur 5 Citaat uit reisblog Bron: Bijsterbosch, 2012

Er kan gesteld worden dat de ERASMUS periode leidt tot veel nieuwe contacten, maar dit blijft beperkt tot het ERASMUS netwerk of het netwerk van internationale studenten. Het doel wordt

bereikt, want alle respondenten en alle informatie geeft aan dat men erg veel contact heeft met anderen tijdens de ERASMUS periode. Het is opvallend dat ondanks de verschillende verhalen en achtergronden, alle studenten grotendeels dezelfde ervaringen opdoen tijdens hun ERASMUS. Want allemaal leren ze veel nieuwe mensen kennen en overal blijft het contact met de plaatselijke bevolking erg oppervlakkig of is niet aanwezig. Tevens zijn alle studenten op zoek naar nieuwe contacten tijdens hun buitenlandse periode. Nieuwe contacten is voor velen namelijk een belangrijke motivatie om naar het buitenland te gaan. De respondenten vertonen dan ook veel overeenkomsten. Dit is grotendeels te verklaren uit het feit dat ze allemaal in dezelfde levensfase zitten en in dezelfde situatie als buitenlandse student in een vreemd land (persoonlijke communicatie Lianne, 19-04-2012). De kans is dan groot dat men dezelfde ervaringen opdoet, echter worden deze ervaringen verschillend opgevat. Vooral met betrekking tot de Europese identiteit. De invloed van deze contacten op de Europese identiteit wordt in de volgende paragraaf besproken.

4.2 Europese identiteit

In eerste instantie is bij het onderzoek naar de Europese identiteit de eerder genoemde Moreno-vraag gesteld. Deze is twee keer gesteld, aan het begin en eind van het interview, omdat werd verwacht dat de respondenten door het interview een ander inzicht zouden krijgen in hun eigen identiteit. Bijna allemaal geven ze aan na het interview een groter Europees gevoel te hebben dan ze in eerste instantie dachten. Ze zijn zich bewuster geworden van hun identiteit door er over te praten. Dit is wel belangrijk voor de uitkomsten van het onderzoek, want het interview heeft hun gedachten beïnvloed. Echter zijn ze door het gesprek gaan nadenken over de invloed van de ERASMUS periode. De respondenten geven aan dat hierdoor hun gevoelens niet zijn veranderd, maar onder de aandacht zijn gekomen. Ze zijn zich bewust geworden van hun eigen positie binnen Europa.

Lianne is de enige die aangeeft dat ze zich alleen Nederlands voelt. Ze zegt "Europa is iets institutioneels waar ik niet vaak mee te maken heb. Het gevoel is er dan ook (nog) niet" (persoonlijke communicatie, 19-04-2012). De vijf andere respondenten gaven in het begin al aan zich ten eerste het meest te kunnen identificeren met hun eigen nationaliteit, maar daarnaast voelen ze zich ook Europees. Aan het eind gaven ze aan dat het Europese gevoel groter is en een grotere rol speelt in hun leven dan gedacht, maar het blijft op de tweede plaats staan. Ze geven namelijk ook aan dat Europa nog zo ver weg staat, te ver weg om er echt een gevoel bij te ontwikkelen. Echter vinden ze Europese integratie wel een goed concept vinden en het is nodig om de concurrentiepositie te behouden. Maribella geeft daarentegen aan dat door de crisis en de

Europese maatregelen hiertegen, de Europese Integratie juist verminderd. We komen verder van elkaar af te staan (persoonlijke communicatie 27-04-2012).

Opvallend is dat alle respondenten naar het institutionele aspect kijken en niet naar de menselijke kant. Terwijl juist de mensen de Europese integratie vormgeven. Zonder de mensen kan de EU weinig bewerkstelligen. De respondenten vinden het daardoor allemaal lastig om hun eigen Europese identiteit te verwoorden. Onbewust zijn ze allemaal Europeser dan ze denken. Dit blijkt tevens door de vijf aspecten die onderzocht zijn. Deze aspecten zullen nu apart behandeld worden en zullen een beter inzicht geven in de Europese identiteit van de respondenten na het contact met anderen tijdens hun ERASMUS.

Zelfidentiteit

Zelfidentiteit houdt in dat de burger zelf het gevoel heeft tot een groep te behoren en dit als positief beschouwt (Sigalas, 2012). Ze geven allemaal aan dat het besef er is gekomen tijdens hun ERASMUS en dat ze zich daardoor meer Europeaan zijn gaan voelen. Echter hebben de respondenten hier verder verschillende opvattingen. Zo zegt Sander dat het gevoel van Europeaan zijn er al was, alleen is het bewustzijn er nu meer (persoonlijke communicatie, 19-04-2012). Hij weet nu dat hij die gevoelens heeft ontwikkeld. Dit besef is gekomen door het contact met anderen. Maribella zegt ook dat het gevoel er al was, maar bij haar zijn die gevoelens wel versterkt (persoonlijke communicatie 27-04-2012). Dit is bij Sander niet het geval. Aniek zegt daarentegen: “het besef er wel is, maar dat het gevoel blijft achter (Persoonlijke communicatie, 16-04-2012). Volgens haar ligt dat vooral aan het feit dat het land waar ze was niet Europees voelde en er niet veel contact is geweest met andere Europeanen. “De officiële discourse is dat Europese eenheid is gebaseerd op een gezamenlijke geschiedenis en gedeelde waardes” (Pieterse, 1991, p. 3). Dit is minder het geval met Istanbul en zou kunnen verklaren waardoor de zelfidentiteit minder aanwezig is bij Aniek.

Lisanne zegt: “doordat je samenleeft met mensen van andere nationaliteiten, versterken je Europese gevoelens. Je leeft grotendeels in een vreemde taal wat je doet beseffen dat je tot dezelfde groep behoort” (persoonlijke communicatie 19-04-2012). Dit wordt dan ook als positief beschouwd. De twee Fransen geven beiden aan dat ze de Europese gevoelens grotendeels hebben ontwikkeld tijdens hun ERASMUS. In hun eigen land is dat Europese gevoel veel minder aanwezig en speelt Europa een veel minder grote rol. Door het contact met anderen en het ‘leven’ in een andere taal, hebben die gevoelens zich ontwikkeld en beschouwen ze zichzelf nu als Europeaan.

De zelfidentiteit is bij alle respondenten aanwezig en er kan tevens gezegd worden dat het contact hier een grote invloed op heeft gehad. Ze zijn hier allemaal door gevormd. Bij de een is het alleen het bewustzijn dat is gekomen en bij de ander is juist het hele Europese gevoel ontstaan. Toch geven ze allemaal aan dat ze het gevoel hebben of het gevoel ontwikkelen lid te zijn van de Europese gemeenschap en dit wordt beschouwd als een positieve ontwikkeling.

Trots

Wil men tot een groep behoren en een identiteit kunnen ontwikkelen, dan moeten er gevoelens van trots aanwezig zijn (Sigalas, 2010). Niet alle respondenten geven aan dat deze gevoelens aanwezig zijn. Aniek, Lianne, Marie en Julie geven wel aan dat ze trots zijn op Europa en dat ze trots zijn hier deel van uit te maken. Vooral sinds hun ERASMUS periode, want hierdoor hebben ze andere culturen leren kennen. Julie geeft aan dat terwijl ze na haar ERASMUS periode zich in het buitenland bevond ze naast Frankrijk, ook over andere Europese landen praatte. Het contact met anderen heeft haar dingen geleerd over verschillende Europese landen. Door haar ERASMUS is ze trots geworden op meerdere Europese landen. “We moeten trots zijn dat deze landen tot de EU behoren en dat we van elkaar kunnen leren” (persoonlijke communicatie Julie, 20-04-2012).

Tevens zijn de respondenten zich bewust geworden van de verschillen tussen de landen, deze verschillen zijn ook aanwezig binnen de EU. Deze verschillen maken het moeilijker om samen te werken, de respondenten zijn trots dat dit lukt. Europa is een unieke organisatie met erg veel diversiteit, wat zou kunnen leiden tot conflicten, maar door de diversiteit juist erg sterk staat in de wereld.

Maribella geeft aan dat ze “totaal geen gevoelens van trots koestert ten opzichte van Europa, alleen gevoelens van gemeenschappelijkheid” (persoonlijke communicatie 27-04-2012). Sander zegt ook dat hij niet trots is, maar wel erg gelukkig dat hij hier woont en is opgegroeid. Hij zegt dat we het toch wel erg hebben getroffen in Europa, maar hij geeft tevens aan dat hij vooral het gevoel heeft dat er te veel verschillen zijn. Waardoor hij geen gevoelens van trots kan ontwikkelen.

Met betrekking tot trots zijn nog verschillende meningen onder de respondenten. Dit laat zien dat iedereen anders staat in Europese integratie. Wel is het opvallend dat sprekend over trots op Europa, alle respondenten refereren naar de EU en naar het institutionele aspect. Dit is een ander soort trots dan wanneer men trots is op zijn of haar land. Toch beginnen zich gevoelens van trots te ontwikkelen en dat is een begin voor Europa.

Saamhorigheid

Er moet samenhang zijn tussen de leden van de groep en om dit te bereiken is er vaak sprake van in-group favouring ten opzichte van de out-groups (Sigalas, 2010). De in-group is in dit onderzoek de groep Europeanen, de out-groups zijn de mensen uit andere werelddelen.

Door het contact tussen alle internationale studenten valt op dat saamhorigheid aanwezig is onder alle internationale studenten. Je deelt dezelfde ervaring. Je bent allemaal op hetzelfde moment daar met hetzelfde doel. Je zit dan ook allemaal in dezelfde situatie, namelijk als internationale student in een vreemd land. Dit scheidt een band van saamhorigheid tussen alle studenten. Echter geven de respondenten aan dat er meer samenhang is met Europese studenten dan met andere studenten.

Julie geeft aan dat ze onbewust toch meer contact heeft gehad met Europeanen, waarschijnlijk doordat je toch meer overeenkomsten deelt met deze mensen. Je hebt allemaal ongeveer dezelfde geschiedenis en de culturen lijken op elkaar. Maribella geeft in eerste instantie aan dat we allemaal tot dezelfde groep behoren, tot de groep van de mensen. Maar ze geeft tevens aan dat er meer samenhang is met andere Europeanen. Met Europeanen is er meer dat gevoel van tot een groep behoren. Marie geeft aan dat binnen de Europese groep, met de ene groep wel veel samenhang was en met de ander wat minder. Er is een beetje een verdeling tussen Noord en Zuid. De landen in het zuiden hebben een heel andere cultuur dan de landen in het noorden van Europa. Waardoor er meer samenhang is tussen de Noordelijke landen en hetzelfde geldt voor de zuidelijke landen. Echter als dit vergeleken wordt met nationaliteiten van buiten Europa, de out-groups, is er toch sprake van meer samenhang binnen Europa.

Kijkend naar de samenhang kunnen we stellen dat de respondenten veel samenhang voelen binnen Europa. Vooral als gekeken wordt naar de out-groups, dan geven ze allemaal aan meer gemeen te hebben met Europeanen en dat er daardoor meer sprake is van een groepsgevoel.

Gemeenschappelijkheden

Er zouden overeenkomsten moeten zijn tussen de groepsleden om je met elkaar te kunnen identificeren (Sigalas, 2010). Hier hebben de respondenten verschillende meningen over. Aniek, die in Istanbul zat, geeft aan dat met Europeanen meer overeenkomsten waren, vooral met de Duitsers. Maar er was te weinig diversiteit in de nationaliteiten om uitspraken te kunnen doen over heel Europa. Sander geeft dezelfde verdeling als Marie bij samenhang. Met de noordelijke landen, zoals Duitsland en de Scandinavische landen, waren meer overeenkomsten. Met de zuidelijke landen, zoals Spanje en Griekenland, vielen juist de verschillen erg op.

De vier die in Dublin zaten geven ook verschillende antwoorden. Lianne geeft aan dat juist de overeenkomsten naar voren komen tussen de mensen. "We zijn allemaal mensen in dezelfde

levenssituatie, studenten met ongeveer dezelfde leeftijd, daardoor hebben we veel gemeen” (persoonlijke communicatie 19-04-2012). Wel kwamen de verschillen in beleid en dergelijke naar voren, doordat je hier met elkaar over praat. Dus institutioneel gezien waren het de verschillen die opvielen, menselijk gezien juist de gemeenschappelijkheden. Marie geeft aan dat de verschillen erg opvielen, maar dat dit het juist interessant maakte. Vergeleken met de out-groups waren er wel meer overeenkomsten dan verschillen met de Europeanen. Maribella geeft aan dat het normaal is dat er verschillen en overeenkomsten zijn binnen een gemeenschap. Italië is erg verdeeld, maar toch ook één. Dit geldt evenzo voor Europa. Het maakt het daardoor niet minder een geheel.

Hier zijn de antwoorden nog erg verdeeld. Verschillen en gemeenschappelijkheden kwamen beide naar voren tijdens het contact met anderen. Maar dit is ook zo binnen landen en binnen groepen. Ieder mens is verschillend. Juist die verschillen maken het interessant, maar de overeenkomsten maken dat je het gevoel hebt tot dezelfde groep te behoren.

Gehechtheid

Het laatste aspect is de geografische gehechtheid aan een gebied. Men kan gehecht raken aan een gebied. Deze gehechtheid maakt het makkelijker een identiteit te ontwikkelen. Er is dan iets tastbaars om de gemeenschap aan te koppelen (Sigalas, 2010). De respondenten geven allemaal aan dat ze niet echt gehecht zijn aan Europa. Lianne’s verklaring hiervoor is: “de EU heeft geen eigen identiteit waar je aan gehecht kunt raken” (persoonlijke communicatie 19-04-2012). Europa is te groot met teveel verschillende identiteiten en een algemene identiteit ontbreekt. Het besef dat Europa bestaat is er bij de meesten wel, maar het gevoel nog niet. Europa staat nog te ver van de burgers af en doordat het gebied niet duidelijk afgebakend is kan men zich hier moeilijk aan hechten.

Toch geven de respondenten aan dat ze wel meer gehecht zijn geraakt aan Europa door de ERASMUS periode en het contact met anderen. Vooral indien men buiten Europa komt, krijgen ze meer het gevoel dat Europa bestaat en dat men daar graag wil blijven. De gehechtheid is onbewust wel aanwezig, maar om hier bewust van te worden zouden ze een periode buiten Europa moeten doorbrengen.

4.3 Conclusie

Aan de hand van bovenstaande beweringen kunnen we stellen dat het eerste kwalitatieve doel, gericht op de interactie met inwoners van EU lidstaten, wordt behaald. Alle respondenten geven namelijk aan erg veel contact te hebben gehad tijdens hun ERASMUS periode. Dit contact is

vooral sociaal en er zijn vriendschappen opgebouwd. De contacten waren grotendeels diepgaand, maar wel beperkt tot internationale studenten. Met de lokale bevolking was meer sprake van oppervlakkig contact dat plaatsvond met medestudenten of leden van de sportclub.

Het tweede deel met betrekking tot Europese integratie wordt ook bereikt. Bijna allemaal geven ze aan zich Europees te voelen na hun eigen nationaliteit, alleen Lianne geeft aan zich alleen Nederlands te voelen. Kijkend naar de vijf aspecten is dit Europese gevoel sterker dan waar de respondenten zich van bewust zijn. Bij bijna alle vijf de aspecten komen positieve gevoelens naar voren. Ze zijn zich allemaal bewust van hun Europese identiteit en beschouwen dit positief. Verder geven ze aan dat er sprake is van samenhang onder de Europeanen. Ondanks de verschillen, komen de overeenkomsten vooral naar voren tijdens de interactie met elkaar en vergeleken met de out-groups is er sprake van overeenkomsten en samenhang binnen de Europese groep. Bijna alle respondenten zijn trots op Europa, echter zijn ze vooral trots op de instantie de EU. De gehechtheid daarentegen blijft nog achter. De respondenten geven allemaal aan niet gehecht te zijn aan Europa. Echter is deze gehechtheid wel deels toegenomen door de ERASMUS periode. De gehechtheid begint zich te ontwikkelen. Maar doordat Europa geen duidelijk afgebakend gebied is en geen algemene identiteit heeft, hebben de respondenten moeite zich hiermee te identificeren.

Kijkend naar deze opvattingen zijn de respondenten Europeeser dan ze denken, want door er over te praten geven ze aan zich veel bewuster te zijn van Europa en hun gevoelens. Vooral gekeken naar de vijf aspecten zijn ze erg Europees. Daarbij geven ze allemaal aan dat het contact met anderen ze er allemaal bewust van heeft gemaakt dat ze Europeaan zijn. Het contact heeft tevens gezorgd voor versterkte Europese gevoelens. Dus het tweede deel, gericht op een Europa van de burgers, wordt ook behaald naast de bereiking van het contact. Of dit ook geldt voor het tweede doel wordt besproken in het volgende hoofdstuk.

5. Samenwerking

In dit hoofdstuk wordt de bereiking van het tweede doel, gericht op samenwerking, behandeld. Tevens wordt gekeken of de bereiking van dit doel de Europese integratie van de studenten heeft beïnvloed.

5.1 Doelbereiking

Het tweede kwalitatieve doel is: “To ensure the development of a pool of graduates with direct experience of intra-community co-operation thereby creating the basis upon which intensified co-operation in the economic and social sectors can develop at community level” (European Commission, 1997, p. 7). Dit houdt in dat studenten zouden moeten samenwerken met studenten uit verschillende landen tijdens hun ERASMUS periode. Hiermee bouwen ze ervaring op voor samenwerking in een toekomstige carrière.

De universiteiten richtten zich weinig op samenwerking tijdens de ERASMUS periode. Het verschilt per universiteit en opleiding of de studenten samenwerken. Van de zes studenten hebben drie studenten samengewerkt in projectgroepen op de universiteit. Dit zijn Sander, Aniek en Julie. De andere drie hebben af en toe tijdens een college samengewerkt. Echter geven alle respondenten aan dat er weinig samenwerking was en dat de aanwezige samenwerking weinig invloed heeft gehad op hun ERASMUS periode. De samenwerking in projectgroepen had een te klein aandeel in de week naast alle andere activiteiten. Waardoor het weinig invloed kon uitoefenen.

Alle respondenten geven aan dat vooral de verschillen opvielen tijdens deze samenwerking. Elke cultuur heeft zijn eigen werkwijze en vat dingen anders op. Aniek geeft aan dat de Nederlanders erg direct zijn in hun werkwijze. Anderen kunnen daar wat moeilijker mee omgaan en zijn te beleefd hier wat van te zeggen. Men moet zich dus aanpassen tijdens het samenwerken met andere internationale studenten. Aniek zegt dan ook: “dit heeft me voorbereid op wat ik kan verwachten in de toekomst. De kans is namelijk heel erg groot dat ik in het buitenland terecht komt en de ERASMUS ervaring heeft mij hier goed op voorbereid” (persoonlijke communicatie, 16-04-2012). Sander daarentegen geeft in eerste instantie aan dat hij de manier van werken niet heel verschillend vond, maar er zijn wel veel verschillen in de opvattingen en de manier waarop omgegaan wordt met een probleem. Marie heeft niet veel samengewerkt, maar zegt wel dat het leren met anderen en het werken in een andere taal toch een grote invloed heeft gehad op haar leven nu. Vooral op haar zelfvertrouwen met betrekking tot het werken in een andere taal.

Maribella heeft niet tijdens haar studie samengewerkt, maar is lid geworden van een politieke actiegroep. Hier heeft ze veel samen moeten werken met leren. Deze samenwerking ging

moeizaam en vooral taal vormde voor haar een barrière. Ze geeft aan dat ze niet het gevoel heeft klaar te zijn voor een internationaal georiënteerde werkomgeving. De andere respondenten denken wel dat ze klaar zijn voor een internationale werkomgeving, maar meer door de hele ERASMUS ervaring dan door het samenwerken tijdens de buitenlandse periode.

Alle respondenten geven aan dat ze een bruikbaar netwerk opgebouwd hebben met andere studenten, maar ook met docenten. De internationale studenten zijn vooral bruikbaar voor sociale contacten. Daarnaast hebben ze allemaal ook goed contact gehad met docenten en allemaal denken ze dat dit hun kan helpen in de toekomst.

In de reisblogs wordt de studie vooral in de eerste en laatste blogs behandeld. In het begin is de studie nog een belangrijk onderdeel van het leven daar, omdat men dan nog weinig andere activiteiten heeft en de studie de voornaamste reden is dat ze daar zijn. Aan het eind worden alle vakken afgerond en moet er dus meer gestudeerd worden. In de verschillende reisblogs komt naar voren dat de studenten veel individueel moeten doen. Zoals tevens wordt aangegeven door de respondenten. Alleen bij Sander blijkt dat hij erg veel samen heeft moeten werken aan verschillende opdrachten. De blogs onderbouwen dus de bovenstaande beweringen. Alleen Sander staat hier anders in, omdat hij meer heeft moeten samenwerken. Echter geeft hij aan dat de samenwerking voor hem niet van invloed is geweest op zijn ERASMUS periode of zijn gevoelens met betrekking tot Europa.

Het tweede doel wordt deels bereikt. De samenwerking verschilt per respondent, per universiteit en per opleiding. De respondenten die wel hebben samengewerkt geven echter aan dat dit niet erg veel was en dat dit weinig invloed heeft gehad op de periode. De samenwerking was een bijzaak, zoals ook het studeren een bijzaak was tijdens de ERASMUS periode. Dit komt tevens naar voren in verschillende kwantitatieve onderzoeken naar de ervaringen van internationale studenten (King & Ruiz-Gelecis, 2003). Studenten geven aan dat de academische ervaring weinig oplevert. Vooral de culturele en sociale ervaringen zijn van belang tijdens de buitenlandse periode. Wel geven alle respondenten aan dat er netwerken zijn opgebouwd en dat ze ervaring hebben opgedaan voor een internationaal georiënteerde werkomgeving. Het doel wordt dus gedeeltelijk bereikt, want er wordt wel samengewerkt en men krijgt meer ervaring in de samenwerking met mensen met andere achtergronden. Alleen maakte de samenwerking geen groot deel uit van de ERASMUS periode. De invloed van deze samenwerking op de integratie verschilt waarschijnlijk van die van de interactie, aangezien dat doel wel volledig werd bereikt. Of dit zo is zullen we zien in de volgende paragraaf.

5.2 Europese Identiteit

De respondenten geven aan dat de Europese identiteit niet echt beïnvloed is door de samenwerking, omdat er te weinig samenwerking was om van invloed te zijn. Alleen Maribella en Marie geven aan dat het wel invloed heeft gehad op hun Europese gevoel. Zij geven aan dat ondanks de verschillen, de samenwerking liet zien dat de Europese landen toch erg dicht bij elkaar staan. Julie geeft aan dat het haar deels Franser heeft doen voelen, door alle vooroordelen die iedereen over elkaar heeft. Men ziet je dan ook vooral als Franse tijdens de samenwerking. Aan de andere kant heeft het haar ook Europees doen voelen doordat je meer leert over andermans standpunten en werkwijzen, waardoor je je daarna meer verbonden voelt met elkaar (persoonlijke communicatie 20-04-2012). De drie Nederlanders geven alle drie aan dat ze zich meer Nederlands zijn gaan voelen dan Europees, vooral doordat de verschillen erg opvielen tijdens het samenwerkingsproces.

Doordat ze allemaal aangeven weinig samengewerkt te hebben en dat dit weinig invloed heeft gehad op hun Europese identiteit vonden de meeste respondenten het lastig te reageren met betrekking tot de verschillende aspecten. Toch worden deze behandeld om te kijken of een grotere Europese identiteit is ontstaan dan waar de respondenten zelf bewust van zijn.

Zelfidentiteit

Zelfidentiteit houdt in dat ze zelf het gevoel hebben tot een bepaalde groep te behoren en dit positief beschouwen (Sigalas, 2010). Alle drie de Nederlanders geven aan zich totaal niet Europees te voelen na de weinige samenwerking in hun ERASMUS periode. Hun eigen identiteitsgevoel is hierdoor niet beïnvloed. Echter is ook hun positieve gevoel ten opzichte van het identiteitsgevoel niet beïnvloed. Bij de Nederlanders is niets veranderd door de samenwerking.

Maribella en Julie geven beiden aan dat hun Europese identiteit is vergroot door de samenwerking. Maribella geeft aan dat dit komt doordat het besef van de verschillen binnen Europa is gekomen en dat ze daardoor juist trotser is geworden op Europa. Ze voelt zich nu meer verbonden met Europa door alles wat ze hierover heeft geleerd tijdens de ERASMUS periode. Ook Marie geeft aan zich meer Europees te voelen. Ze staat nu bijvoorbeeld open voor een baan in een ander Europees land doordat ze zoveel verschillende culturen heeft leren kennen. En deze kennis van culturen heeft haar doen inzien dat ze het aan zou kunnen te werken met verschillende nationaliteiten.

Hier zijn grote verschillen te zien tussen de Nederlanders en de andere Europeanen. De Nederlanders geven aan dat het samenwerken in een andere taal voor hun niet verschilde van

samenwerken in het Nederlands. De Fransen en Italiaanse geven hier juist aan dat dit wel het geval is en dan ze door deze samenwerking in een andere taal zich bewuster zijn geworden van het feit dat ze onderdeel zijn van Europa. Dit verschil is waarschijnlijk te verklaren vanuit het feit dat Nederlanders goed zijn in Engels en zich makkelijker aanpassen aan het werken in een vreemde taal dan Fransen en Italianen. Nederlanders zijn altijd meer gedwongen samen te werken met andere landen en zich aan te passen aan die andere landen om zich staande te houden in de wereldeconomie. Frankrijk en Italië zijn groter en minder afhankelijk geweest van samenwerking met anderen. In de conclusie in dit hoofdstuk wordt deze bevinding verder behandeld.

Trots

Men moet gevoelens van trots hebben om tot een groep te kunnen behoren en een identiteit te ontwikkelen (Sigalas, 2010). Lisanne en Aniek hebben hier aangegeven dat de samenwerking totaal geen invloed heeft gehad op hun Europese gevoelens en dat dus ook de trotse gevoelens niet ontwikkeld zijn. Bij Sander is sprake van een lichte gevoel van trots door de veelzijdigheid van Europa wat wordt samengebracht in de EU. Eerder is al genoemd dat bij Maribella zeker gevoelens van trots aanwezig zijn, vooral op Europa als institutie, waar ze bij de interactie juist aangaf dat ze totaal niet trots was op Europa. De samenwerking heeft haar trotse gevoelens wel beïnvloed. Echter heeft zij alleen samengewerkt in een politieke actiegroep. Toch heeft haar dit doen inzien dat de samenwerking tussen verschillende landen erg lastig is en dat er veel compromissen gesloten moeten worden om zoveel mogelijk mensen tevreden te stellen. De beide andere niet-Nederlandse respondenten geven hier hetzelfde antwoord. Ze zijn trots op de EU als institutie, door de veelzijdigheid binnen de EU. Julie zegt dan ook “we moeten trots zijn dat bepaalde landen, zoals Duitsland, tot de EU behoren. We kunnen namelijk veel van elkaar leren en daardoor moeten we trots zijn dat de EU bestaat” (Persoonlijke communicatie 20-04-2012).

Bij trots gaat het dus vooral over de institutionele kant van Europa en niet over ‘het gebied’ Europa. Europeanen zijn op een hele andere manier trots op Europa dan op hun eigen land. Echter geeft deze trots wel aan dat men zich verbonden voelt met Europa en dat hierdoor hun Europese identiteit zich ontwikkelt. Weer is hier sprake van een verschil tussen Nederlanders en niet-Nederlanders. Dit valt te verklaren uit het feit dat de Nederlanders aangeven dat de samenwerking te minimaal was om invloed te hebben op hun eigen gevoelens. De niet-Nederlanders staan hier meer open voor.

Saamhorigheid

Er moet sprake zijn van samenhang binnen een groep om zich met elkaar te kunnen identificeren. Als dit niet het geval is zal men zich minder snel met een groep identificeren. Om dit te bereiken is er vaak sprake van in-group favouring ten opzichte van de 'out-groups' (Sigalas, 2010).

De respondenten vonden het moeilijk hier antwoord op te geven. Aniek zegt: "Istanbul voelt totaal niet Europees en heeft een geheel andere achtergrond en cultuur, waardoor je je daarmee niet kon identificeren. Tevens waren er te weinig Europeanen om je mee verbonden te voelen" (persoonlijke communicatie, 16-04-2012). Zoals ze al eerder aangaf, ze voelde zich vooral verbonden met de internationale studenten. De samenwerking was vooral met Turken en Amerikanen en hiermee was geen sprake van saamhorigheid. Julie geeft aan zich wel verbonden te hebben gevoeld met andere Europeanen. Ze heeft vooral gemerkt dat de landen toch wel erg dicht bij elkaar staan en dat er sprake was van gemeenschappelijkheid. Tevens was er sprake van 'in-group favouritism', er was sprake van een Europees blok tegenover de rest van de wereld. Alle Europeanen konden zich namelijk het best identificeren met de Duitse werkwijze en het Duitse beleid, tegenover het Amerikaanse en Japanse. Dit leidde ertoe dat de groepsgenoten zich met elkaar verbonden voelden (Persoonlijke communicatie 20-04-2012). Marie geeft aan dat juist doordat er veel verschillen zijn en men deze samen beleeft en leert kennen, men uiteindelijk een gevoel van verbondenheid ontwikkeld. De andere respondenten gaven aan dat de verschillen erg naar voren kwamen tijdens de samenwerking. Dit werd niet als negatief beschouwd maar de samenwerking leidde hierdoor niet tot grotere verbondenheid.

De samenhang leidt nog tot verschillende antwoorden, maar over het algemeen is er weinig sprake van meer verbondenheid door de samenwerking. Alleen Julie geeft duidelijk aan dat er verbondenheid was door in-group favouring. Zij was de enige die dit heeft ervaren. Bij de anderen blijft dit gevoel nog achterwege. De samenwerking heeft bij hen een meer negatief effect gehad op de gevoelens van saamhorigheid. Doordat de verschillen erg naar voren kwamen voelden de respondenten zich juist verder van elkaar af staan in plaats van meer verbonden met elkaar.

Gemeenschappelijkheden

Om zich met elkaar te kunnen identificeren moeten er overeenkomsten zijn binnen een groep (Sigalas, 2010). Alle respondenten geven echter aan dat vooral de verschillen naar voren kwamen tijdens de samenwerking. Ze geven dan ook aan dat dit juist niet leidde tot verbondenheid, behalve Marie. Marie geeft wel aan dat de verschillen naar voren komen, maar doordat je deze verschillen deelt en dit samen meemaakt voel je je toch weer verbonden en leidt dit tot een vergrote Europese identiteit.

Over het algemeen kunnen we stellen dat de samenwerking heeft geleid tot verduidelijking van de verschillen, wat ertoe leidt dat de Europese identiteit niet verandert of juist afneemt.

Gehechtheid

Het laatste aspect is de gehechtheid aan een gebied. Het is makkelijker een identiteit te ontwikkelen als dit gekoppeld is aan een geografische eenheid. Men kan de groep dan visualiseren (Sigalas, 2010).

De Nederlanders geven aan dat de samenwerking weinig invloed heeft gehad op hun gevoelens en daardoor ook niet op hun gehechtheid aan Europa. Julie geeft aan dat werken met en leren over Europa haar bewust heeft gemaakt van Europa en het feit dat ze daar deel van uitmaakt. Hierdoor is er wel sprake van een lichte gehechtheid. Maribella geeft aan dat ze door de samenwerking met anderen wel meer gehecht is geraakt aan Europa. En ook Marie geeft aan meer gehecht te zijn aan Europa. "Iedereen heeft iets toe te voegen aan Europa en Europa bestaat uit een mix van ideeën en personen. Het maakt mij trots een eenheid te delen met die mensen en mijn relatie met Europa wordt hierdoor versterkt" (persoonlijke communicatie Marie, 25-04-2012). Echter was er van samenwerking in haar ERASMUS periode niet echt sprake. Ze heeft samen met anderen gestudeerd voor de tentamens, maar de vakken die ze volgde werden niet gevolgd door de studenten waarmee ze studeerde. Bij haar is meer sprake van samenwerking op sociaal vlak dan op academisch vlak en hierdoor geeft ze andere antwoorden dan de andere respondenten.

Ook bij dit aspect kunnen we een verschil onderscheiden tussen de Nederlanders en de niet-Nederlanders. Dit komt doordat de Nederlanders de samenwerking als niet significant beschouwen en hierdoor is hun Europese gevoel ook niet beïnvloed. De andere respondenten geven wel aan dat de samenwerking van invloed is geweest op hun gevoelens en dus ook op hun gehechtheid aan Europa.

5.3 Conclusie

Uit de antwoorden van de respondenten kunnen we opmaken dat het tweede doel, gericht op samenwerking, deels wordt bereikt. Het is namelijk per universiteit en per opleiding verschillend of er wordt samengewerkt. Daarnaast is het ook de keuze van een student of er wel of niet wordt samengewerkt. De student kan er voor kiezen met anderen samen te studeren. Dit is wat Marie heeft gedaan. Daarnaast hebben er van de respondenten drie samengewerkt in projectgroepen en één is lid geworden van een politieke actiegroep. Alle respondenten geven aan dat er niet erg veel is samengewerkt op de universiteit. Indien er wel sprake was van samenwerking werd dit niet

beschouwt als betekenisvol voor de ERASUS periode. Echter geven ze wel aan dat de aanwezige samenwerking leerzaam is geweest en dat dit verschillende standpunten en werkwijzen heeft laten zien. Daarnaast hebben ze een bruikbaar netwerk opgebouwd en hebben ze bijna allemaal het gevoel in de toekomst klaar te zijn voor een internationaal georiënteerde werkomgeving.

Door deze gedeeltelijke doelbereiking wordt ook de Europese identiteit in mindere mate beïnvloed vergeleken met de invloed van de interactie. De respondenten geven grotendeels aan dat de samenwerking te weinig was om invloed te hebben gehad op hun Europese integratie. Kijkend naar de verschillende aspecten is er een verschil te zien in de ontwikkeling van de Nederlanders en de niet-Nederlanders. De Nederlanders geven namelijk allemaal aan dat hun Europese identiteit niet is vergroot en daarmee ook hun Europese integratie niet is veranderd. De twee Fransen en de Italiaanse geven juist wel aan dat deze is versterkt. Kijkend naar de verschillende aspecten is er bij zelfidentiteit, trots en gehechtheid een groot verschil tussen de Nederlanders en de niet-Nederlanders, aangezien de Nederlanders aangeven dat ze zich niet Europees zijn gaan voelen en dat ze ook niet meer gehecht zijn geraak aan Europa. Terwijl de niet-Nederlanders aangeven dat dit wel het geval is. Lianne en Aniek hebben beide geen gevoelens van trots ontwikkeld door de samenwerking, bij Sander is sprake van een licht gevoel van trots. De niet-Nederlanders geven hier alle drie aan wel trots te zijn. Doordat de samenwerking ze heeft doen inzien hoe veelzijdig Europa is en hoe knap het is dat dit wordt samengebracht in de EU. Wat betreft de verschillen komen deze tijdens de samenwerking duidelijk naar voren. Marie is de enige die aangeeft dat door het leren kennen van deze verschillen men zich juist meer met elkaar verbonden voelt. Julie heeft als enige respondent het concept van in-group favouring ervaren, waardoor zij naast Marie de enige is die aangeeft dat de samenwerking leidde tot verbondenheid.

Kijkend naar deze antwoorden is er een duidelijk verschil te zien tussen de ervaringen van de Nederlanders en de ervaringen van de niet-Nederlanders, waarbij de Fransen nog uitgesprokener en positiever zijn dan de Italiaanse Maribella. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de Nederlanders zich een stuk makkelijker aanpassen aan werken in een vreemde taal. De Fransen en Italianen hebben hier meer moeite mee. Dat geven ze ook aan, taal was voor hun een barrière tijdens de ERASMUS periode. De Nederlanders spreken hier niet over. Daarentegen leidt dit er toe dat de Fransen en Italianen zich meer Europees ontwikkelen dan de Nederlanders. De Nederlanders vinden dat de verschillen te veel naar voor komen en dat dit er juist toe leidt dat ze verder van elkaar af komen te staan. Aniek had nog het excuus dat ze niet in een Europese stad zat. Istanbul is geografisch wel deels Europees, maar voelt totaal niet Europees. Hierdoor kon ze zich niet met de stad identificeren en dat is terug te zien in haar Europese identiteit.

Een andere verklaring is dat Europa als concept al duidelijk aanwezig is binnen Nederland en meestal positief wordt benaderd, waar binnen Frankrijk en Italië Europa geen grote rol speelt en vaker als iets negatiefs wordt gezien. Het wordt vaker naar voren gebracht als de oorzaak van hun problemen. Julie geeft dit ook aan. Ze zegt “Wij zijn meer gefocust op ons eigen land dan op Europa. Mijn ERASMUS periode heeft mijn ogen geopend voor andere culturen” (persoonlijke communicatie 20-04-2012). Dit heeft er toe geleid dat de niet-Nederlanders tijdens hun ERASMUS, door de samenwerking en het contact, zichzelf meer hebben opengesteld dan de Nederlanders. Hierdoor zijn zij tot andere inzichten gekomen dan de Nederlanders. Wat ertoe heeft geleid dat de Europese identiteit van de niet-Nederlanders sterker is toegenomen dan die van de Nederlanders.

We kunnen dus stellen dat het doel gedeeltelijk bereikt wordt en dat dit terug te zien is in de Europese identiteit van de respondenten. Namelijk dat deze weinig beïnvloed wordt door de samenwerking, omdat de samenwerking minder overduidelijk aanwezig was dan de interactie. De Europese integratie van de niet-Nederlanders wordt echter meer beïnvloed dan de ze in eerste instantie aangeven. Bij de Nederlanders is er geen verschil, zij zijn heel duidelijk over hun gevoel en de invloed van de samenwerking. Dit is te zien in de vijf aspecten die onderzocht zijn. Echter wordt hier minder duidelijk antwoord op gegeven dan bij de interactie. Dit laat dus wel echt zien dat de Europese integratie een stuk minder beïnvloed wordt door de samenwerking dan door de interactie met anderen.

Na de empirie te hebben uitgewerkt zal in het volgende hoofdstuk een conclusie worden getrokken, waarbij antwoord wordt gegeven op de hoofdvraag. Tevens zullen er aanbevelingen gedaan worden voor het ERASMUS programma en voor verder onderzoek.

6. Conclusie en aanbevelingen

In dit onderzoek is geprobeerd inzicht te verkrijgen in Europese integratie. Hiervoor is onderzoek gedaan naar de kwalitatieve doelbereiking van het ERASMUS programma en de invloed hiervan op de Europese integratie van studenten. Het ERASMUS programma is een van Europa's grootste en succesvolste projecten die studentenmobiliteit binnen Europa bevordert (Cheps, 2007). Echter worden studenten vaak genegeerd in migratiestudies (King & Ruiz-Geleccis, 2003), hierdoor is er weinig inzicht in de Europese studentenmobiliteit. Het ERASMUS programma is opgesteld om studenten uit verschillende landen met elkaar in contact brengen om de Europese integratie te vergroten (Sigalas, 2010). Bij het opstellen van het programma zijn vijf doelen opgesteld die zouden moeten leiden tot Europese integratie. Van deze doelen wordt er één jaarlijks onderzocht,

dit doel richt zich op de hoeveelheid studenten en academici die gebruik maken van het programma (European Commission, 1997). De andere meer kwalitatieve doelen, komen niet aan bod. Het succes van het programma wordt dan ook gemeten aan de hand van kwantitatieve gegevens. In dit onderzoek is geprobeerd de kwalitatieve kant van het programma meer te belichten.

In dit onderzoek is gekeken naar de doelbereiking van de twee kwalitatieve doelen die gericht zijn op studenten. Deze doelen zijn “To strengthen the interaction between citizens in different Member States with a view to consolidating the concept of a People’s Europe. And to ensure the development of a pool of graduates with direct experience of intra-community co-operation thereby creating the basis upon which intensified co-operation in the economic and social sectors can develop at community level” (European Commission, 1997, p.7). Tevens is gekeken of de bereiking van deze doelen heeft geleid tot een versterkte Europese integratie onder internationale studenten. Om het doel van dit onderzoek te bereiken, namelijk inzicht verkrijgen in Europese integratie van studenten, is de volgende vraag opgesteld:

In hoeverre worden de kwalitatieve doelen van het ERASMUS programma bereikt en in hoeverre draagt deze eventuele doelbereiking bij aan de Europese integratie van studenten?

Er is voor gekozen om in dit onderzoek in plaats van naar Europese integratie te kijken, onderzoek te doen naar de Europese identiteit van de respondenten. Europese identiteit is persoonlijker en beter kwalitatief te onderzoeken onder respondenten. Uit onderzoek is gebleken dat indien de Europese identiteit toeneemt, ook de Europese integratie toeneemt en vice versa. Er is sprake van een positieve feedbackloop (Risse, 2005). Beide begrippen zijn al veel en op verschillende manieren onderzocht. Een veel gebruikte vraag in onderzoek naar Europese identiteit is de Moreno-vraag: “Do you in the near future see yourself as (nationality) only, (nationality) and European, European and (nationality) or European only?” (Duchesne, 2008). Daarnaast heeft Sigalas (2010) in zijn onderzoek verschillende aspecten uit verschillende onderzoeken naar Europese identiteit samengebracht. Namelijk zelfidentiteit, trots, saamhorigheid, gemeenschappelijkheden en gehechtheid. Deze aspecten zijn naast de Moreno-vraag in dit onderzoek gebruikt om de Europese identiteit van de respondenten te onderzoeken.

Er hebben zes respondenten meegewerkt aan dit onderzoek. Deze respondenten verschillen in land van herkomst, land van ERASMUS en universiteit van herkomst en ERASMUS. Bovenstaande kwalitatieve doelen van het ERASMUS programma en aspecten van Europese identiteit zijn onder deze respondenten kwalitatief onderzocht. De respondenten zijn geïnterviewd, waardoor er meer diepgang is bereikt in de gesprekken. Dit heeft geleid tot andere inzichten met betrekking tot

Europese integratie. Deze inzichten komen later aan bod, eerst wordt de doelbereiking behandeld.

Uit het onderzoek blijkt dat het eerste doel, gericht op de interactie, bereikt wordt onder de respondenten. Alle respondenten geven aan erg veel contact te hebben gehad met anderen tijdens hun ERASMUS periode. Er zijn veel vriendschappen ontstaan en de respondenten hadden erg veel afspraken op sociaal vlak. Echter bleef het contact met de lokale bevolking achterwege. Deze stonden niet open voor nieuwe contacten en het contact dat wel aanwezig was, bleef erg oppervlakkig. Echter heeft dit de studenten niet weerhouden van het verkennen van andere culturen.

Het tweede doel, met betrekking tot samenwerking, is gedeeltelijk bereikt. Niet alle respondenten hebben samengewerkt tijdens hun ERASMUS periode. Daarbij geven de respondenten die wel samengewerkt hebben aan dat dit niet erg significant was voor hun ERASMUS. Wel hebben ze allemaal een bruikbaar netwerk opgebouwd en hebben ze bijna allemaal het gevoel klaar te zijn voor een internationaal georiënteerde werkomgeving door de ervaringen die ze opgedaan hebben tijdens hun ERASMUS.

Wat betreft de invloed op de Europese identiteit en daarmee op de Europese integratie zijn er verschillende opvattingen. Bijna alle respondenten geven aan zich ten eerste verbonden te voelen met hun land van herkomst en daarnaast Europees. Alleen Lisanne heeft dit gevoel niet. Zij voelt zich alleen Nederlands. Echter wat betreft de invloed van de doelbereiking op hun Europese integratie en dan vooral kijkend naar de vijf aspecten zijn er verschillen te onderscheiden.

Er kan gesteld worden dat de bereiking van het eerste doel een positieve invloed heeft op de Europese identiteit. Alle respondenten geven aan zich door het contact met anderen Europees te voelen. Dit wordt bevestigd door de bevindingen met betrekking tot de vijf aspecten. Ondanks het weinige contact met de lokale bevolking, heeft het contact met andere internationale studenten genoeg invloed gehad om de ontwikkeling van de Europese identiteit te bevorderen.

Het tweede doel heeft alleen invloed op de Europese identiteit van de niet-Nederlanders. De Nederlanders geven aan totaal niet beïnvloed te worden door de minimale samenwerking die heeft plaatsgevonden tijdens de ERASMUS periode. De niet-Nederlanders daarentegen worden wel beïnvloed door de samenwerking. Zij geven aan dat ze zich meer Europees zijn gaan voelen, meer gehecht zijn geraakt aan en trotser zijn op Europa. Dit verschil zou te verklaren kunnen zijn vanuit het feit dat Nederlanders altijd gedwongen zijn samen te werken met andere nationaliteiten en in vreemde talen. Nederlanders worden daardoor eerder voorbereid op een internationale omgeving. Voor de niet-Nederlanders is de stap groter om naar het buitenland te

gaan. Bij hun staat Europa verder weg, want in die landen wordt minder aandacht besteed aan Europa en de EU. De focus ligt vooral op het eigen land. In die landen wordt tevens minder aandacht besteed aan tweede talen zoals het Engels, waardoor taal een barrière vormt tijdens een periode in het buitenland. Nederlanders zijn zich voor hun ERASMUS periode bewuster van de EU als instantie. Hun Europese identiteit wordt dan ook in mindere mate ontwikkeld tijdens de ERASMUS periode, doordat deze al grotendeels gevormd is door verschillende invloeden uit het eigen land. De Europese identiteit van de niet-Nederlanders wordt door de samenwerking veel meer beïnvloed, omdat deze minder gevormd is voor de ERASMUS periode. De invloeden tijdens de ERASMUS hebben een groter effect op hun Europese identiteit.

Ondanks deze informatie is niet alleen het contact en de samenwerking van invloed op de Europese integratie. Wanneer de studenten in een ander land zijn, worden ze ook op andere manieren bewuster van het land en van Europa. Bijvoorbeeld door het lezen van kranten en door te reizen binnen het land (Sigalas, 2010). Uit dit onderzoek is echter duidelijk geworden dat de doelbereiking zeker van invloed is op de ontwikkeling van een Europese identiteit. Vooral het contact met inwoners uit andere lidstaten is een van de grootste triggers van de ontwikkeling van een Europese identiteit (Sigalas, 2010). Het eerste doel werd behaald en had tevens een grote versterking van de Europese identiteit tot gevolg. Het tweede doel werd gedeeltelijk behaald en had tot gevolg dat de Europese identiteit minder toenam in vergelijking met de toename door contact. Er kan gesteld worden dat de doelbereiking belangrijk is voor de ontwikkeling van Europese integratie. Echter is niet zeker of meer samenwerking wel zorgt voor een versterkte Europese identiteit. Dit zou verder onderzocht moeten worden om hier zekerheid over te krijgen. Echter is aangenomen bij de opstelling van het programma dat samenwerking leidt tot een grotere Europese integratie. Deze aanname is in dit onderzoek overgenomen. Dit leidt ertoe dat aanbevelingen met betrekking tot het programma zich vooral richten op de doelbereiking. Het programma zou zich meer op de bereiking van de doelen moeten richten om Europese integratie te bewerkstelligen. Vooral bij het tweede doel is verbetering mogelijk. Universiteiten zouden meer aandacht moeten besteden aan samenwerking vooral tussen ERASMUS studenten en lokale studenten. Tijdens colleges zouden er meer opdrachten gegeven moeten worden waarbij de studenten samen een probleem moeten oplossen of de studenten zouden bij elk vak dat ze volgen een groepsopdracht moeten maken. Zo worden verschillende standpunten zichtbaar en worden studenten zich bewuster van de verschillen en de overeenkomsten die tevens binnen de EU gelden. Dit zou ze doen moeten beseffen dat de EU niet vanzelfsprekend is en zou tot een groter bewustzijn moeten leiden met betrekking tot Europa. Wat zou moeten leiden tot een grotere Europese integratie.

Europese integratie wordt wel versterkt door de gehele ERASMUS periode, maar dit zou tevens beter kunnen door de EU dichterbij de mensen te brengen. De respondenten geven aan dat ze Europa erg ver weg vinden staan. De EU zou indien ze meer Europese integratie willen bereiken zichzelf dichterbij de mensen moeten brengen. Het is voor veel inwoners onduidelijk wat de EU allemaal heeft bewerkstelligd, zoals de openstelling van de grenzen. Dit zouden ze duidelijker kenbaar moeten maken. Echter door zich eerst te richten op verbetering van de kwalitatieve doelbereiking van het programma zou een goed begin gemaakt kunnen worden met de versterking van de Europese integratie van studenten.

Verder onderzoek met betrekking tot dit onderwerp is nodig, aangezien dit onderzoek in een kort tijdsbestek heeft plaatsgevonden en een klein aantal respondenten heeft onderzocht. Verder onderzoek zou meer inzicht kunnen verkrijgen in de effecten van doelbereiking. Het is namelijk niet duidelijk hoe het mechanisme van contact en samenwerking werkt als een mindere of grotere doelbereiking uit het onderzoek naar voren komt. Tevens is het onduidelijk of dit de enige verklarende variabelen voor Europese integratie zijn. Doordat dit onderzoek zich beperkt heeft tot zes respondenten, is hier te weinig informatie over. Hier zou nog veel winst behaald kunnen worden door het onderzoek groter te maken. Indien meer studenten geïnterviewd worden zal er meer inzicht verkregen worden in de doelbereiking en de gevolgen hiervan. Tevens zal de zeggingskracht van het onderzoek toenemen.

In dit onderzoek bleek dat Nederlanders een andere Europese integratie hadden dan niet-Nederlanders. Dit kon echter alleen geconstateerd worden, maar niet nader onderzocht worden door het korte tijdsbestek. Deze constatering vraagt om verder kwalitatief onderzoek. Dit kwalitatieve onderzoek heeft namelijk geleid tot andere inzichten dan de uitkomsten uit kwantitatieve onderzoeken. Vervolg onderzoek zou kwalitatief moeten zijn om de bevindingen in dit onderzoek verder te kunnen onderzoeken.

Tijdens de interviews bleken de vijf aspecten van Europese identiteit erg complex te zijn, deze vragen tevens om verder kwalitatief onderzoek. Verder onderzoek zou kunnen leiden tot meer inzicht in de vijf aspecten en dus in Europese integratie. Europese integratie is namelijk een complex concept. Het is onduidelijk waar de grenzen van dit concept liggen, waardoor er altijd vraag zal zijn naar vervolgonderzoek. Elk onderzoek dat leidt tot nieuwe inzichten zal helpen bij het beter begrijpen van Europese integratie.

Vervolgonderzoek zal moeten beginnen voordat de ERASMUS periode heeft plaatsgevonden. Dit was niet mogelijk in dit onderzoek wegens tijdgebrek, echter is gebleken dat dit wel nodig is. De respondenten konden alleen speculeren over de toename van hun Europese identiteit. De toename van de Europese identiteit kon niet bewezen worden uit eerdere gegevens, waardoor de

uitspraken minder betrouwbaar zijn. Indien het onderzoek eerder begint zal er een duidelijker beeld geschept kunnen worden over de ontwikkeling van een Europese identiteit tijdens de ERASMUS periode. Tevens zal de betrouwbaarheid van het onderzoek toenemen.

Tenslotte zullen ook de twee andere doelen aan bod moeten komen. Dit onderzoek richtte zich alleen op studenten, wat heeft geleid tot inzichten met betrekking tot de doelbereiking voor studenten. De twee andere doelen zouden echter moeten leiden tot meer Europese integratie voor docenten. Indien deze doelen in het onderzoek betrokken worden, wordt een completer beeld gecreëerd van de Europese integratie van mobiele Europeanen.

Literatuurlijst

Bois-Reymond, M. du (1998). European Identity in the Young and Dutch Students' Images of Germany and the Germans. *Comparative Education*, 34, 27-40.

CHEPS (2007). *The Impact of ERASMUS on European Higher Education: Quality, Openness and Internationalisation*. Vinddatum 23 februari 2012, op <http://ec.europa.eu/education/ERASMUS/doc/publ/impact08.pdf>.

Cinnirella, M. (1997). Towards a European identity? Interactions between the national and European social identities manifested by university students in Britain and Italy. *British Journal of Social Psychology*, 36, 19-31.

Corradi, S. (2006). *ERASMUS Programme; The origin, preparatory years (1963 – 1986) and foundation of the European Union initiative for the exchange of university students, reported and documented by the scholar who first conceived of it*. Rome: NEAC.

Dalton, R.J. & Eichenberg, R.C. (1993). A people's Europe; Citizen Support for the 1192 Project and Beyond. In D.L. Smith en J.L. Ray (eds.), *The 1992 Project and the Future of Integration in Europe*. New York: M.E. Sharpe, inc.

Dinan, D. (2005). *Ever closer Union: An introduction to European Integration*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.

Duchesne, S. (2008). Waiting for a European Identity ... Reflections on the Process of Identification with Europe. *Perspectives on European Politics and Society*, 9 (4), 397– 410.

European Commission (1997). *The ERASMUS Experience; Major findings of the ERASMUS Evaluation research project*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

European Commission (2011). *ERASMUS- Facts, Figures & Trends. The European Union support for student and staff exchanges and university cooperation in 2009/2010*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

- Flick, U. (2009). *An Introduction to Qualitative Research*. Londen: Sage Publications.
- Fligstein, N. (2008). *Euro-Clash: The EU, European Identity, and the Future of Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Fligstein, N., Palyakova, A. & Sandholtz, W. (2012). European Integration, Nationalism and European Identity. *Journal of Common Market Studies*, 50 (S1), 106-122.
- Hoornveld, F. (2010). *Integratie is als klappen in twee handen: Integratie vanuit het perspectief van de Marokkaanse Nederlanders in Leeuwarden*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- King, R. & Ruiz-Gelices, R. (2003). International student migration and the European 'year abroad': effects on European identity and subsequent migration behavior. *International Journal of Population Geography*, 9, 229-252.
- Papatsiba, V. (2005). Political and Individual Rationales of Student Mobility: a case-study of ERASMUS and a French regional scheme for studies abroad. *European Journal of Education*, 40 (2), 173-188.
- Pieterse, JN. (1991). Fictions of Europe. *Race and class*, 32 (3), 3-10.
- Risse, T. (2005). Neofunctionalism, European identity, and the puzzles of European integration. *Journal of European Public Policy*, 12 (2), 291-309
- Shore, C. (1993). Inventing the 'People's Europe': Critical Approaches to European Community 'Cultural Policy'. *Man; New Series*, 28(4), 779-800.
- Shore, C. (2000). *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration*. London: Routledge.
- Sigalas, E. (2010). Cross-border mobility and European identity: the effectiveness of intergroup contact during the ERASMUS year abroad. *European Union Politics*, 11(2), 241-265.

Sinnott, R. (2005). Research Notes; An Evaluation of the Measurement of National, Subnational and Supranational Identity in Crossnational Surveys. *International Journal of Public Opinion Research*, 18 (2), 211-223.

Tajfel, H. & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In Worchel, S. & Austin, W.G. (Eds). *Psychology of Intergroup Relations*. Chicago IL: Nelson-Hall.

Teichler, U. (1996). Student Mobility in the Framework of ERASMUS: Findings of an Evaluation Study. *European Journal of Education*, 31 (2), 153-179.

Teichler, U. (2004). Temporary Study Abroad: the life of ERASMUS students. *European Journal of Education*, 39 (4), 395-408.

Vennix, J. (2007). *Theorie en Praktijk van Empirisch Onderzoek*. Essex: Pearson Education Limited

Verschuren, P. & Doorewaard, H. (2007). *Het ontwerpen van een onderzoek*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.

Wester, F. & Peters, V. (2004). *Kwalitatieve Analyse; uitgangspunten en procedures*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.

Wielemans, W. (1991). ERASMUS Assessing ERASMUS. *Comparative Education*, 27 (2), 165-180.

Internetbronnen:

Aniek (2010). *Istanbul*. Vinddatum 29 mei 2012, www.waarbenjij.nu.

Bijsterbosch, M. (2011). *Oxford*. Vinddatum 21 mei 2012, <http://mariskabijsterbosch.waarbenjij.nu>

Bos, R. (2012). *Jena*. Vinddatum 21 mei 2012, <http://renettabos.waarbenjij.nu>

Lisanne (2011). *Dublin*. Vinddatum 29 mei 2012, www.waarbenjij.nu.

Sander (2011) *Cardiff*. Vinddatum 29 mei 2012, www.waarbenjij.nu.

Voulon, R. (2012). *Parijs*. Vinddatum 21 mei 2012, <http://rienekevoulon.waarbenjij.nu>

Wulms, T. (2012). *Study Abroad in Madrid*. Vinddatum 21 mei 2012, <http://tomwulms.waarbenjij.nu>

Bijlage 1 Interviewguide

Interviewguide Scriptie

Datum:

Introductie

Ik wil je alvast heel erg bedanken voor je hulp en tijd. Ik doe onderzoek naar de doelbereiking van het ERASMUS programma en naar de invloed hiervan op Europese Integratie. In dit onderzoek wil ik het dus vooral hebben over jouw ERASMUS periode en jouw kijk hierop.

Heb je van te voren nog vragen?

Dan wil ik graag beginnen met wat algemene informatie over jou, even ter controle.

Algemeen:

Naam:.....

Leeftijd:.....

Studie + Plaats:.....

Locatie

ERASMUS:.....

Studiejaar

ERASMUS:.....

Duur:.....

Ging je alleen of met iemand samen? Hoe heeft dit jouw ERASMUS beïnvloedt?

.....
.....

Europese Integratie:

Europese Integratie is het gevoel dat je meer Europees bent of dat je tot de Europese gemeenschap behoort.

Moreno-vraag: Do you in the near future see yourself as (nationality) only, (nationality) and European, European and (nationality) or European only?

Zie jij jezelf als Nederlands, Nederlands en Europees, Europees en Nederlands of alleen Europees? Waarom?

.....
.....
.....

Wat is jouw opvatting van Europese Integratie? Hoe sta je hierzelf in?

.....
.....
.....

Interactie:

Tijdens je ERASMUS heb je waarschijnlijk veel mensen leren kennen. Hoeveel contact had je met anderen tijdens je ERASMUS? Welke nationaliteit?

Hoe vond deze plaats? In de woonsituatie, studie, vrije tijd?

Drankje doen, lunchen, koffie drinken, stappen, reisjes?

Sporten?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Hoe heeft dit contact jouw Europese gevoel beïnvloedt?

.....
.....
.....

Identiteit: Beschouw je jezelf nu meer als Europeaan/Heb je het gevoel een Europese identiteit te hebben? In welke mate?

.....
.....

Gemeenschappelijkheden: Gemeenschappelijkheden?

Tot dezelfde groep behoren?

Culturele verschillen?

.....
.....

Samenhang: 'in-group' favouritism? (Dit houdt in dat je je eigen groep voordeliger beschouwd dan andere groepen). Heb je het gevoel dat er samenhang is met andere Europeanen? Vaak zie je deze mensen voordeliger, heb je het gevoel dat je een Europeaan beter vindt dan een niet-Europeaan?

.....
.....

Trots: Trots gevoel bij Europa?

.....
.....

Gehechtheid: geografische gehechtheid plaats, land, europa? Is dit versterkt of verminderd tijdens je ERASMUS?

.....
.....

Samenwerking:

Heb jij tijdens je ERASMUS samengewerkt met andere studenten of bedrijven?
Klaar voor internationaal georiënteerde werkomgeving? En waarom dan?
Meer ervaring met mensen uit andere landen, culturen etc.
Bruikbaar netwerk?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Hoe heeft deze samenwerking jouw Europese gevoel beïnvloedt?

.....
.....
.....

Identiteit: Beschouw je jezelf hierdoor meer als Europeaan/Heb je het gevoel een Europese identiteit te hebben? In welke mate?

.....
.....

Gemeenschappelijkheden: Gemeenschappelijkheden?

Tot dezelfde groep behoren?
Culturele verschillen?

.....
.....

Samenhang: 'in-group' favouritism? (Dit houdt in dat je je eigen groep voordeliger beschouwd dan andere groepen)

.....
.....

Trots: Trots gevoel bij Europa?

.....
.....

Gehechtheid: geografische gehechtheid plaats, land, europa? Is dit versterkt of verminderd tijdens je ERASMUS?

.....
.....

Ik wil nog een keer terug komen op de eerste vraag. Heb je hier nu een andere kijk op?
Moreno vraag: Do you in the near future see yourself as (nationality) only, (nationality) and European, European and (nationality) or European only?

.....
.....
.....

Ik wil je heel erg bedanken voor je hulp!

Bijlage 2 Profiel respondenten

Aniek
22 jaar
Technische Bestuurskunde Delft
Bogazici University Istanbul

Lisanne
20 jaar
Sociale Geografie Nijmegen
University College Dublin

Sander van der Hoeven
20 jaar
Planologie Nijmegen
Cardiff

Julie
23 jaar
Bordeaux Management School
Bussiniess, UCD Quinn School

Maribella
25 jaar
Italian Literature, Senigallia Italy
UCD Dublin

Marie
20 jaar
English Literature and civilizations, University of Artois in Arras
UCD Dublin

Bijlage 3 Schematische Samenvatting Interviews

Europese integratie

Naam	Moreno-vraag 1	Europese integratie	Moreno-vraag 2
Aniek	Nederlands (westers)	Europese integratie goed en nodig, maar geen invloed op Europese gevoel.	NL + EU, bewuster van geworden door interview.
Lisanne	NL. Niet zo veel met Europa te maken, het bewustzijn is er wel, maar het gevoel niet.	Mag meer. We hebben veel met Eu te maken, maar het gevoel is er niet. Dat is wel nodig wil Eu sterker worden.	NL. Wel bewustzijn, maar EU is het institutionele. Samenwerking moet duidelijker worden voordat het gevoel komt.
Sander	NL + EU. EU steeds meer besef door kennen van mensen etc. Maar hoofdzakelijk NL.	Eur. Int. ontcom je niet aan. Meeste mensen Eur geïntegreerd, kun je versterken door deel te nemen aan programma's. Maar veel mensen weten het niet van elkaar. Globalisering e.d. steeds belangrijker daardoor eur int ook.	NL + EU. Niet veranderd, want ook voor het interview al over nagedacht. Wist waar hij stond.
Julie	FR + EU. Eu alleen terwijl sprekend met non-eu	Veel progressie gemaakt, vooral de Fransen. Zelf vooral door ERASMUS meer Europees gaan voelen en meer open voor andere culturen. Dus eigen Europese integratie verbeterd.	FR + EU. EU is toegenomen, maar realiseert zich dat nog meer verbeterd moet worden.
Maribella	IT + EU (wereldburger). ERASMUS heeft bewustzijn van eigen cultuur juist doen toenemen.	Door de crisis juist minder Europese integratie maar meer van elkaar verwijderd door de maatregelen van de EU. Zelf Europees, ze voelt gemeenschappelijkheden met andere Europeanen door geschiedenis en cultuur.	IT+EU. Meer Italiaans door ERASMUS, maar ook wel meer Europees.
Marie	Fr + EU. Elk land heeft zijn eigen bijzonderheid die Europa vormt en als Franse speelt ze een rol in the being of europe.	Aan de ene kant goed, doordat we samen een markt en handel hebben en dit helpt om de competitie met Amerika aan te gaan. En een nieuwe Europese cultuur wordt opgebouwd uit het delen van onze culturen. Maar aan de andere kant is het gevaarlijk voor de bijzondere identiteit van onze landen.	Fr + Eu, maar toch meer zeker nu over het Europese deel.

Interactie

<i>Naam</i>	<i>Interactie</i>	<i>Eur. Gevoel</i>	<i>Zelfidentiteit</i>	<i>Trots</i>	<i>Saamhorigheid</i>	<i>Gemeenschappelijkheden</i>	<i>Gehechtheid</i>
Aniek	Dagelijks contact. Vooral ERASMUS en voetbalteam, sporadisch medestudenten	Land voelt niet Europees, dus vooral meer NL gaan voelen.	Vooral internationaler geworden. Wel bewuster ervan geworden dat je europees bent, maar het gevoel is er niet.	Aanwezig, maar niet alleen door int. ervaring. Trots vooral door de vele verschillen binnen Europa.	Samenhang doordat je daar met zijn allen was, niet doordat je allemaal uit Europa komt.	Wel gemerkt dat met Europeanen meer overeenkomsten waren. Vooral met Duitsers. Maar weinig diversiteit, dus weinig verschillen te zien.	Niet gehecht. Door ERASMUS gehechter geraakt, vooral doordat het binnen Europa goed leven is.
Lisanne	Paar keer per week, vooral fysiek. Mensen met dezelfde levensstijl. Volleybal. Weinig contact met locals, vooral veel met internationale studenten	Lijntjes zijn korter geworden. Iedereen zit in zelfde levensfase, wat de verschillen verkleint. Maar niet het gevoel van één Europa.	Europese gevoel wel toegenomen, want meer contact met de mensen gehad. Echt het gevoel dat je samenleeft.	Trots gevoel, want EU is uniek. Knap dat met zoveel verschillende culturen toch een front vormen en samenwerken. Contact bewuster gemaakt, meer verbonden met mensen uit andere landen.	Saamhorigheid doordat je op hetzelfde moment daar was en dezelfde dingen meemaakte, niet vanuit Europa.	Overeenkomsten vielen meer op dan de verschillen. Meer een geheel geworden. Wel vielen de verschillen in beleid tussen verschillende landen op.	Gehechtheid niet aan EU in geheel, wel een beetje aan de plaatsen die bezocht zijn. NL heeft eigen identiteit, EU niet. Dus er is geen cultuur waar je je aan kunt hechten.
Sander	Samenwonen, studiegenoten (weinig maar wel wat), sport. Dagelijks contact, vooral met	Door contact met anderen meer Europees gaan voelen, meer kennis over dingen.	Het gevoel was er al, maar het bewustzijn is wel meer gekomen. Vooral ook meer bewust	Geen trots gevoel, wel gelukkig dat hij hier woont. Vooral het gevoel dat er erg veel verschillen zijn.		Met ene groep vooral overeenkomsten (DL, Scandinavië), met andere groep juist de verschillen (SP,IT). Erg interessant. Niet het gevoel van tot een groep behoren.	Absoluut niet gehecht aan Europa. Wel aan NL en eigen dorp.

	internationale studenten en wat locals die het allemaal erg interessant vonden.	Europa komt dichterbij.	van NL en eigen cultuur.				
Julie	Medestudenten, internationale studenten en samenwonen met een Ier, tevens contact met zijn vrienden. Meerdere malen per week/dagelijks contact	Voelde zich meer Frans, maar heeft wel andere Europese culturen leren kennen.	Europese identiteit ontwikkeld tijdens ERASMUS. Zonder ERASMUS veel minder comfortabel in toekomstige baan, werkend in het Engels.	Trotse gevoelens toegenomen, doordat je nu meer weet van andere landen. Deze kennis maakt je wel trotser en laat je ook over andere landen spreken.	Niet bewust, maar vooral met andere Europeanen omgegaan. Waarschijnlijk doordat er samenhang was door ong dezelfde geschiedenis en gelijkenissen in cultuur.		Toch wel gehecht, meer aan Frankrijk en Toulouse. Maar als ze buiten Frankrijk zou moeten werken dan liever in Europa.
Maribella	Een keer per week contact met Ieren in een soort van politieke actiegroep. Verder dagelijks contact met Ierse huisgenoten en andere ERASMUS studenten. Uitgaan, eten,	Praten met en relaties hebben met andere Europeanen deed haar meer voelen als deel van een Europese gemeenschap.	Europese identiteit toegenomen na ERASMUS, maar was daarvoor ook al aanwezig.	Geen gevoelens van trots alleen van gemeenschappelijkheid.	Met de Europeanen wel sprake van tot dezelfde groep behoren, maar ook met de Canadese. Allemaal behoren we tot de groep mensen. Maar meer gemeen met Europeanen en	Elke gemeenschap heeft verschillen en overeenkomsten, kijk naar Italië zo verdeeld maar toch verenigd. Dit is ook in Europa, beide dingen komen naar voren.	Geen gehechtheid.

	drinken, shoppen.				meer een gevoel van groep.		
Marie	Erg veel mensen ontmoet en erg veel contact. In het begin alleen feestjes maar dit groeide uit tot dagelijks contact in de vorm van samen eten, studeren, koffie drinken etc. Een paar medestudenten ontmoet, maar niet erg veel contact mee gehad. Twee mensen ontmoet tijdens fitness, maar geen lid van sportclub.	Europese Identiteit toegenomen, het contact met anderen heeft haar het bestaan van Europa laten zien.	Voor dat ze ging niet het gevoel dat ze Europees was, het contact met anderen opende haar ogen en deed haar realiseren dat ze ook onderdeel van Europa was.	Trotse gevoelens zijn aanwezig, vooral sinds terugkeer.	Met sommige Europeanen wel het gevoel van dezelfde groep, maar met sommigen te veel verschillen en minder dat gevoel. Verschil tussen de noordelijke en zuidelijke landen. Vergeleken met out-groups wel echt gevoel van Europees zijn.	De verschillen kwamen meer naar voren, maar dat maakte het juist interessant. Vergeleken met non-eu wel echt delen van gemeenschappelijke geschiedenis en culturen.	Gehechtheid aanwezig, maar minder dan aan Frankrijk. Europa is nog te abstract. Het besef is er wel dat Europa bestaat en dat grenzen verdwijnen maar het gevoel moet nog groeien.

Samenwerking

<i>Naam</i>	<i>Interactie</i>	<i>Eur. gevoel</i>	<i>Zelfidentiteit</i>	<i>Trots</i>	<i>Saamhorigheid</i>	<i>Gemeenschappelijkheden</i>	<i>Gehechtheid</i>
Aniek	Samenwerking met medestudenten. Positieve invloed, door ervaring met andere culturen. Verschillen kwamen erg naar voren. Bruikbaar netwerk met professoren. Samenwerking alleen met turken en Amerikanen.	NL gaan voelen niet Europees.	niet	niet	Turkije heeft islamitische achtergrond, waardoor het niet Europees voelt. Eu meer christelijke achtergrond, dit kwam niet naar voren in de samenwerking met turken en Amerikanen.	Teveel verschillen kwamen naar voren, waardoor je juist niet verbonden voelt.	niet
Lisanne	Weinig samengewerkt, maar bij 1 van de 5 vakken. De hele ervaring wel goed geweest voor toekomst, samenwerking geen invloed gehad. Wel bruikbaar netwerk, toch veel contacten gelegd.	Geen invloed erop gehad, samenwerking te minimaal om invloed te hebben.	niet	niet	niet	Verschillen kwamen naar voren, vooral niveauverschillen. Leuk om te zien, maar geen invloed op kijk op EU. Wel realiseren dat iedereen het anders doet.	niet
Sander	Samengewerkt met andere studenten in	Je leert de verschillen kennen, besef	niet	Lichte vorm van trots, door veelzijdigheid	weinig	Vanuit zuiden vooral verschillen, Noorden overeenkomsten, meer	niet

	<p>projectgroepen. Manier van werken niet heel verschillend. Bruikbaar netwerk.</p>	<p>dat EU niet meer is dan iets formeels. Geen Europeser gevoel. Wel bewustzijn en besef.</p> <p>ERASMUS periode wel Europeser doen voelen.</p>		<p>van Europa en verschillende manieren met dingen omgaan. Wat wordt samengebracht in EU.</p>		<p>een eenheid. Iedereen andere opvattingen, hoe om te gaan met bepaald probleem etc.</p>	
<p>Julie</p>	<p>Samenwerken in projectgroepen met medestudenten. ERASMUS een reden waarom ze uitgenodigd werd voor sollicitatie, dus van grote invloed geweest op toekomstige baan.</p>	<p>Meer Frans voelend door de vooroordelen die iedereen heeft.</p> <p>Maar heeft haar ook meer Europees gemaakt, door te leren over de verschillende manieren van werken en standpunten.</p>	<p>Europese identiteit verbeterd door de samenwerking met anderen.</p>	<p>Vooral trots dat landen als Duitsland tot de EU behoren. We zouden meer van elkaar moeten leren</p>	<p>Door het samenwerken wel het gevoel gehad dichter bij elkaar te staan. Verschillende aanpakken van globalisering werden besproken en alle europeanen het dichtst bij DL, wat leidde tot samenhang in de groep en het gevoel Europees te zijn. Ook sprake van in-group favouritism, een</p>	<p>De verschillen in de manier van werken kwamen erg naar voren, dit is echt afhankelijk van het land waar je vandaan komt.</p>	<p>Werken met anderen en leren over Europa heeft haar meer bewust gemaakt van europa en daar deel van uitmaken. Sprake van een beetje gehechtheid.</p>

					soort front tegen de rest van de wereld.		
Maribella	Geen samenwerking met studenten. Met de politieke groep wel samengewerkt, waren allemaal leren. Niet klaar voor complete samenwerking met buitenlanders, te groot verschil. Alleen al de taalverschillen. Bruikbaar netwerk opgebouwd.	Wel invloed gehad, de gehele ERASMUS periode heeft geleid tot vergrote europees gevoel. Alles wat daar geleerd is neemt ze mee in de toekomst.	Vergrote Europese identiteit, doordat door de samenwerking de verschillen haar lieten realiseren dat Europa gebouwd is op verschillen en bewust zijn van deze verschillen maakten haar trots op europa en trots daar deel van te zijn.	Trots toegenomen zie ←		Verschillen kwamen naar voren, maar hierdoor wel grote Europese identiteit.	Meer gehecht geraakt aan Europa door de samenwerking met anderen.
Marie	Niet samengewerkt voor de studie alleen samen geleerd ed. tijdens tentamenperiode. Ondanks dat toch wel veel geleerd van de periode, vooral door het werken in een	Meer Europees gaan voelen, heeft laten zien dat andere landen dicht bij eigen land staan. Ze staat nu open voor werk in een ander land.		De samenwerking heeft haar doen realiseren dat dat een van de dingen is waardoor ze trots kan zijn op Europa.		Er waren verschillen in de benadering van werk. Maar dat wordt beloont en geeft je een nieuwe perceptie van het werk. De verschillen houden je niet tegen, maar versterkt de links en uiteindelijk voelen we ons meer hetzelfde door dat de die verschillen	De samenwerking heeft een rol gespeeld in de gehechtheid aan Europa. Iedereen heeft iets toe te voegen aan Europa en europa bestaat

	andere taal. Netwerk voor de toekomst, doordat je een sterke relatie opbouwt omdat je hetzelfde wilt.					hebben gedeeld.	uit een mix van ideeën en personen. Het maakt haar trots een eenheid te delen met die mensen en haar relatie met Europa wordt hierdoor versterkt.
--	--	--	--	--	--	-----------------	---

